

DZIENNIK URZĘDOWY

WOJEWÓDZTWA LUBELSKIEGO

Lublin, dnia 20 października 2021 r.

Poz. 4292

UCHWAŁA NR XXVIII/201/21 RADY MIASTA TERESPOL

z dnia 12 października 2021 r.

w sprawie przyjęcia Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami Miasta Terespol na lata 2021 - 2024

Na podstawie art. 18 ust. 2 pkt 15 ustawy z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym (Dz.U. z 2021r. poz. 1372) oraz art. 87 ust. 1, 3 i 4 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. z 2021 r. poz. 710, z późn. zm.) - po uzyskaniu opinii Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków Rada Miasta uchwała, co następuje:

§ 1. Przyjmuje się „Gminny Program Opieki nad Zabytkami Miasta Terespol na lata 2021 - 2024”, stanowiący załącznik do niniejszej uchwały.

§ 2. Wykonanie uchwały powierza się Burmistrzowi Miasta Terespol.

§ 3. Uchwała wchodzi w życie po upływie 14 dni od dnia ogłoszenia w Dzienniku Urzędowym Województwa Lubelskiego.

Przewodniczący Rady Miasta
Terespol

Jarosław Tarasiuk

Załącznik do uchwały Nr XXVIII/201/21

Rady Miasta Terespol

z dnia 12 października 2021 r.

**GMINNY PROGRAM OPIEKI
NAD ZABYTKAMI
MIASTA TERESPOL
NA LATA 2021-2024**

OPRACOWANIE:
mART Marta Danielska
gez.wroclaw@gmail.com

LIPIEC 2021

Gminny program opieki nad zabytkami Miasta Terespol na lata 2021-2024

Spis treści

1. Wstęp.....	3
2. Podstawa prawna opracowania Gminnego programu opieki nad zabytkami	3
3. Uwarunkowania prawne ochrony i opieki nad zabytkami w Polsce	4
4. Uwarunkowania zewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego	9
4.1. Strategiczne cele polityki państwa w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.....	9
4.1. Relacje Gminnego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie województwa i powiatu.....	13
5. Uwarunkowania wewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego	17
5.1. Relacje Gminnego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie miasta ..	17
5.2. Charakterystyka zasobów oraz stanu dziedzictwa i krajobrazu kulturowego miasta Terespol ze wskazaniem obszarów i obiektów o szczególnym znaczeniu.....	19
5.2.1. Charakterystyka miasta.....	20
5.2.2. Zarys historii miasta	21
5.3. Dziedzictwo materialne miasta Terespol.....	22
5.4. Zabytki objęte prawnymi formami ochrony	29
5.4.1. Zabytki nieruchome wpisane do rejestru zabytków	30
5.4.2. Zabytki ruchome wpisane do rejestru zabytków	30
5.4.3. Miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego	31
5.5. Zabytki w gminnej ewidencji zabytków.....	32
6. Ocena stanu dziedzictwa kulturowego miasta – analiza SWOT	34
7. Założenia programowe oraz zasady oceny realizacji Gminnego programu opieki nad zabytkami	35
8. Instrumentarium realizacji Gminnego programu opieki nad zabytkami	39
9. Źródła finansowania Gminnego programu opieki nad zabytkami.....	40
9.1. Dotacje.....	41
9.2. Źródła zewnętrznego finansowania – krajowe	43
9.2.1. Programy operacyjne Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego	45
9.3. Źródła zewnętrznego finansowania – pozostałe	46
10. Bibliografia	47
11. Spis tabel	47
12. Załączniki	48

Gminny program opieki nad zabytkami Miasta Terespol na lata 2021-2024

1. Wstęp

Gminny program opieki nad zabytkami Miasta Terespol na lata 2021-2024 (GPOnZ) stanowi element polityki samorządowej, pozwalający na podejmowanie zaplanowanych działań dotyczących inicjowania, wspierania, koordynowania badań i prac z dziedziny ochrony zabytków i krajobrazu kulturowego oraz upowszechniania i promowania dziedzictwa kulturowego. Jako materiał bazowy może być wykorzystywany przez środowiska badawcze i naukowe, właściciele i posiadacze obiektów zabytkowych oraz osoby zainteresowane kulturą i dziedzictwem kulturowym. Opracowanie służyć będzie rozwojowi miasta poprzez dążenie do poprawy stanu zachowania zabytków, eksponowania walorów krajobrazu kulturowego, wykorzystywania zabytków na potrzeby społeczne, gospodarcze i edukacyjne.

W GPOnZ wskazano działania skierowane na poprawę stanu zabytków, ich adaptację i rewaloryzację oraz zwiększenie dostępności do nich mieszkańców i turystów. Dokument uwzględnia uwarunkowania prawne, zewnętrzne oraz wewnętrzne w zakresie ochrony materialnego i niematerialnego dziedzictwa kulturowego. Wskazane w nim kierunki działania, tzw. priorytety, szczegółowo opisują zakres oraz cel danego zamierzenia. Realizacja celów zawartych w GPOnZ poprawi w lokalnej społeczności świadomość wspólnoty kulturowej, wzmocni lokalne wartości oraz wspólne korzenie.

W dokumencie określono również źródła finansowania prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytkach wraz z jego otoczeniem. Finansowanie może odbywać się ze źródeł publicznych (np. budżet państwa, budżet własny gminy, budżet jednostek samorządowych – powiatu i województwa, środki unijne, inne źródła zagraniczne), a także ze źródeł prywatnych (osób fizycznych, organizacji pozarządowych – stowarzyszeń, fundacji, osób prawnych itp.).

Niniejsze opracowanie stanowi kontynuację Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami dla Miasta Terespol na lata 2017-2020, który został przyjęty uchwałą nr XXXIII/210/2017 Rady Miasta Terespol z dnia 15 listopada 2017 r. GPOnZ został zaktualizowany w zakresie potencjału dziedzictwa kulturowego i źródeł finansowania oraz dostosowany do zmieniających się realiów dotyczących opieki nad zabytkami w części analizy SWOT, celów i działań.

2. Podstawa prawna opracowania Gminnego programu opieki nad zabytkami

Podstawę prawną opracowania GPOnZ stanowi ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (t.j. Dz. U. 2021 poz. 710 ze zm.), która mówi o obowiązku sporządzania przez samorządy wojewódzkie, powiatowe oraz gminne na okres czterech lat programu opieki nad zabytkami.

W świetle ustawy, ochrona zabytków to aktywność administracji publicznej, która ma na celu stworzenie sprzyjających okoliczności prawnych, finansowych i organizacyjnych służących zachowaniu, zagospodarowaniu i utrzymaniu zabytków, zapobieganie zagrożeniom, niszczeniu, niewłaściwemu użytkowaniu, uszczupleniu zasobów zabytków, a także kontroli stanu zachowania i przeznaczenia zabytków oraz uwzględnianie tych zadań w kształtowaniu polityki planistycznej i środowiskowej. Terminem „opieka nad zabytkami” ustawa obejmuje działania właścicieli zabytków, które tworzą warunki dla naukowego badania zabytków, prowadzenia przy nich prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych, zabezpieczenia i utrzymania ich samych oraz ich otoczenia w jak najlepszym stanie oraz popularyzowania i upowszechniania wiedzy o nich. W ustawie określono kwestie związane z ochroną i zarządzaniem dziedzictwem kulturowym, a szczególnie zagadnienia tworzenia krajowego programu ochrony i opieki nad zabytkami, organizację organów ochrony zabytków (zadania i kompetencje w zakresie ochrony zabytków wykonuje Generalny Konserwator Zabytków w imieniu ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego oraz wojewódzcy konserwatorzy zabytków działający w imieniu wojewodów), zakres i formy ochrony zabytków którymi są: wpisanie do rejestru zabytków, wpisanie na Listę Skarbów Dziedzictwa, uznanie za pomnik historii, utworzenie parku kulturowego oraz ustalenie ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego albo w decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji

Gminny program opieki nad zabytkami Miasta Terespol na lata 2021-2024

o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego, a także zasady finansowania prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru lub znajdującym się w gminnej ewidencji zabytków. Zapisy ustawy, zwłaszcza w punktach dotyczących form ochrony zabytków, są komplementarne do zapisów ustaw o samorządzie terytorialnym (o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym oraz o ochronie przyrody). Ustawa dookreśla zakres zadań dotyczących ochrony zabytków i opieki nad nimi administracji samorządu gminnego i powiatowego.

Art. 87 ust. 2 cytowanej ustawy wyznacza cele opracowania GPOnZ, w szczególności są to:

- 1) uwzględnianie uwarunkowań ochrony zabytków, w tym krajobrazu kulturowego i dziedzictwa archeologicznego, łącznie z uwarunkowaniami ochrony przyrody i równowagi ekologicznej;
- 2) zahamowanie procesów degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania;
- 3) wyeksponowanie poszczególnych zabytków oraz walorów krajobrazu kulturowego;
- 4) podejmowanie działań zwiększających atrakcyjność zabytków dla potrzeb społecznych, turystycznych i edukacyjnych oraz wspieranie inicjatyw sprzyjających wzrostowi środków finansowych na opiekę nad zabytkami;
- 5) określenie warunków współpracy z właścicielami zabytków, eliminujących sytuacje konfliktowe związane z wykorzystaniem tych zabytków;
- 6) podejmowanie przedsięwzięć umożliwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami.

3. Uwarunkowania prawne ochrony i opieki nad zabytkami w Polsce

Zabytki zostały objęte w Polsce ochroną zadeklarowaną jako konstytucyjny obowiązek państwa i każdego obywatela. Znaczenie dziedzictwa kulturowego dla rozwoju cywilizacyjnego oraz zadania państwa w zakresie jego ochrony, określają artykuły 5 i 6 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej. Dookreślenie konstytucyjnego obowiązku państwa wraz z podziałem kompetencji na poszczególne organy administracji publicznej i instytucje państwowe następuje na poziomie ustawodawstwa zwykłego.

Ustawa z dnia 23 lipca 2003 r., która zastąpiła ustawę o ochronie dóbr kultury z 1962 r., powiązała ochronę zabytków z ochroną szeroko pojmowanego dziedzictwa kulturowego, umieszczając to zagadnienie w kontekście naszego uczestnictwa w kulturze i historii całej Europy. Nowe prawo zostało dostosowane do zasad obowiązujących w Unii Europejskiej.

Obowiązujące uregulowania prawne, dotyczące ochrony zabytków i opieki nad zabytkami, zostały zawarte w:

• **Konstytucji RP** (Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. – Dz. U. z 1997 r. Nr 78 poz. 483 z późn. zm.) w przepisach:

– **Art. 5:** „Rzeczpospolita Polska (...) strzeże dziedzictwa narodowego oraz zapewnia ochronę środowiska, kierując się zasadą zrównoważonego rozwoju”.

– **Art. 6 ust. 1:** „Rzeczpospolita Polska stwarza warunki upowszechniania i równego dostępu do dóbr kultury, będącej źródłem tożsamości narodu polskiego, jego trwania i rozwoju”; ust. 2: Rzeczpospolita Polska udziela pomocy Polakom zamieszkałym za granicą w zachowaniu ich związków z narodowym dziedzictwem kulturalnym”.

– **Art. 86:** „Każdy jest obowiązany do dbałości o stan środowiska i ponosi odpowiedzialność za spowodowane przez siebie jego pogorszenie. Zasady tej odpowiedzialności określa ustawa”.

• **Ustawie z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami** (t. j. Dz. U. 2021 poz. 710 ze zm.), która jest głównym aktem prawnym regulującym zasady ochrony i opieki nad zabytkami w Polsce. Przy opracowaniu programu opieki nad zabytkami należy uwzględnić przepisy tej ustawy, takie jak:

Gminny program opieki nad zabytkami Miasta Terespol na lata 2021-2024

– **Art. 3**, który definiuje podstawowe pojęcia użyte w ustawie: zabytek, zabytek nieruchomy, zabytek ruchomy, zabytek archeologiczny, instytucja kultury wyspecjalizowana w opiece nad zabytkami, prace konserwatorskie, prace restauratorskie, roboty budowlane, badania konserwatorskie, architektoniczne, archeologiczne, historyczny układ urbanistyczny lub ruralistyczny, historyczny zespół budowlany, krajobraz kulturowy, otoczenie zabytku.

W tym miejscu należy wyjaśnić pojęcie zabytku. Zabytek jest to nieruchomość lub rzecz ruchoma, ich części lub zespoły, które są dziełem człowieka lub związane są z jego działalnością. Stanowią one świadectwo minionej epoki bądź zdarzenia, których zachowanie leży w interesie społecznym ze względu na posiadaną wartość historyczną, artystyczną lub naukową.

– **Art. 4**, który objaśnia, że ochrona zabytków polega w szczególności na podejmowaniu przez organy administracji publicznej działań mających na celu: „zapewnienie warunków prawnych, organizacyjnych i finansowych umożliwiających trwale zachowanie zabytków oraz ich zagospodarowanie i utrzymanie; zapobieganie zagrożeniom mogącym spowodować uszczerbek dla wartości zabytków; udaremnianie niszczenia i niewłaściwego korzystania z zabytków; przeciwdziałanie kradzieży, zaginięciu lub nielegalnemu wywozowi zabytków za granicę; kontrolę stanu zachowania i przeznaczenia zabytków; uwzględnianie zadań ochronnych w planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym oraz przy kształtowaniu środowiska”.

– **Art. 5**, który określa, w sposób otwarty, kwestię opieki nad zabytkami: „opieka nad zabytkiem sprawowana przez jego właściciela lub posiadacza polega, w szczególności, na zapewnieniu warunków: naukowego badania i dokumentowania zabytku; prowadzenia prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytku; zabezpieczenia i utrzymania zabytku oraz jego otoczenia w jak najlepszym stanie; korzystania z zabytku w sposób zapewniający trwale zachowanie jego wartości; popularyzowania i upowszechniania wiedzy o zabytku oraz jego znaczeniu dla historii kultury”.

– **Art. 6**, który klasyfikuje w układzie rzeczowym przedmioty ochrony i zarazem stanowi szczegółową definicję zabytku:

„1. Ochronie i opiece podlegają, bez względu na stan zachowania:

1) zabytki nieruchome będące, w szczególności:

- a) krajobrazami kulturowymi,
- b) układami urbanistycznymi, ruralistycznymi i zespołami budowlanymi,
- c) dziełami architektury i budownictwa,
- d) dziełami budownictwa obronnego,
- e) obiektami techniki, a zwłaszcza kopalniami, hutami, elektrowniami i innymi zakładami przemysłowymi,
- f) cmentarzami,
- g) parkami, ogrodami i innymi formami zaprojektowanej zieleni,
- h) miejscami upamiętniającymi wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji;

2) zabytki ruchome będące, w szczególności:

- a) dziełami sztuk plastycznych, rzemiosła artystycznego i sztuki użytkowej,
- b) kolekcjami stanowiącymi zbiory przedmiotów zgromadzonych i uporządkowanych według koncepcji osób, które tworzyły te kolekcje,
- c) numizmatami oraz pamiątkami historycznymi, a zwłaszcza militariami, sztandarami, pieczęciami, odznakami, medalami i orderami,
- d) wytworami techniki, a zwłaszcza urządzeniami, środkami transportu oraz maszynami i narzędziami świadczącymi o kulturze materialnej, charakterystycznymi dla dawnych i nowych form gospodarki, dokumentującymi poziom nauki i rozwoju cywilizacyjnego,
- e) materiałami bibliotecznymi, o których mowa w art. 5 ustawy z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach (...),
- f) instrumentami muzycznymi,
- g) wytworami sztuki ludowej i rękodzieła oraz innymi obiektami etnograficznymi,
- h) przedmiotami upamiętniającymi wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji;

Gminny program opieki nad zabytkami Miasta Terespol na lata 2021-2024

3) zabytki archeologiczne będące, w szczególności:

- a) pozostałościami terenowymi pradziejowego i historycznego osadnictwa,
- b) cmentarzyskami,
- c) kurhanami,
- d) relikdami działalności gospodarczej, religijnej i artystycznej.

2. Ochronie mogą podlegać nazwy geograficzne, historyczne lub tradycyjne nazwy obiektu budowlanego, placu, ulicy lub jednostki osadniczej”.

– **Art. 7**, który określa formy ochrony zabytków:

1) wpis do rejestru zabytków.

Rejestr zabytków znajdujących się na terenie województwa prowadzi wojewódzki konserwator zabytków. Do rejestru wpisuje się zabytek nieruchomy na podstawie decyzji wydanej przez wojewódzkiego konserwatora zabytków z urzędu bądź na wniosek właściciela zabytku nieruchomego lub użytkownika wieczystego gruntu, na którym znajduje się zabytek nieruchomy. Do rejestru może być również wpisane otoczenie zabytku wpisanego do rejestru, a także nazwa geograficzna, historyczna lub tradycyjna tego zabytku. Wpis do rejestru historycznego układu urbanistycznego, ruralistycznego lub historycznego zespołu budowlanego nie wyłącza możliwości wydania decyzji o wpisie do rejestru wchodzących w skład tych układów lub zespołu zabytków nieruchomych. Wpisanie zabytku nieruchomego do rejestru ujawnia się w księdze wieczystej danej nieruchomości na wniosek wojewódzkiego konserwatora zabytków, na podstawie decyzji o wpisie do rejestru tego zabytku. Wpisy do rejestru są wolne od opłat (art. 9). Skreślenie z rejestru zabytków następuje na wniosek właściciela zabytku lub użytkownika wieczystego gruntu, na którym znajduje się zabytek nieruchomy, lub z urzędu, na podstawie decyzji Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego (art. 13). Na podstawie tej decyzji wojewódzki konserwator zabytków występuje z wnioskiem o wykreślenie wpisu z księgi wieczystej i z katastru nieruchomości. Informacja o skreśleniu ogłaszana jest w wojewódzkim dzienniku urzędowym. Wykreślenia wolne są od opłat (art. 14). Zabytek ruchomy wpisuje się do rejestru na podstawie decyzji wydanej przez wojewódzkiego konserwatora zabytków – na wniosek właściciela tego zabytku (art. 10). Wojewódzki konserwator zabytków może wydać decyzję o wpisie z urzędu – w przypadku uzasadnionej obawy zniszczenia, uszkodzenia lub nielegalnego wywiezienia zabytku za granicę.

1a) wpis na Listę Skarbów Dziedzictwa;

2) uznanie za pomnik historii;

3) utworzenie parku kulturowego;

4) ustalenia ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego albo w decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego.

– **Art. 16 ust. 1**: „Rada gminy, po zasięgnięciu opinii wojewódzkiego konserwatora zabytków, na podstawie uchwały, może utworzyć park kulturowy w celu ochrony krajobrazu kulturowego oraz zachowania wyróżniających się krajobrazowo terenów z zabytkami nieruchomymi charakterystycznymi dla miejscowej tradycji budowlanej i osadniczej”.

– **Art. 17**, który określa zakazy i ograniczenia na terenie parku kulturowego dotyczące: prowadzenia robót budowlanych oraz działalności przemysłowej, rolniczej, hodowlanej, handlowej lub usługowej; zmiany sposobu korzystania z zabytków nieruchomych; umieszczania tablic, napisów, ogłoszeń reklamowych i innych znaków niezwiązanych z ochroną parku kulturowego, z wyjątkiem znaków drogowych i znaków związanych z ochroną porządku i bezpieczeństwa publicznego, z zastrzeżeniem art. 12 ust. 1; zasad i warunków sytuowania obiektów małej architektury; składowania lub magazynowania odpadów.

– **Art. 18**: „1. Ochronę zabytków i opiekę nad zabytkami uwzględnia się przy sporządzaniu i aktualizacji koncepcji przestrzennego zagospodarowania kraju, strategii rozwoju województw, planów zagospodarowania przestrzennego województw, planu zagospodarowania przestrzennego morskich wód wewnętrznych, morza terytorialnego i wyłącznej strefy ekonomicznej, analiz i studiów z zakresu zagospodarowania przestrzennego

Gminny program opieki nad zabytkami Miasta Terespol na lata 2021-2024

powiatu, strategii rozwoju gmin, studiów uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gmin oraz miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego albo decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego.

2. W koncepcji, strategiach, analizach, planach i studiach, o których mowa w ust. 1, w szczególności:

- 1) uwzględni się krajowy program ochrony zabytków i opieki nad zabytkami;
- 2) określa się rozwiązania niezbędne do zapobiegania zagrożeniom dla zabytków, zapewnienia im ochrony przy realizacji inwestycji oraz przywracania zabytków do jak najlepszego stanu;
- 3) ustala się przeznaczenie i zasady zagospodarowania terenu uwzględniające opiekę nad zabytkami”.

– **Art. 19**, który wskazuje, że: „1. W studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy oraz w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego uwzględni się, w szczególności ochronę:

- 1) zabytków nieruchomości wpisanych do rejestru i ich otoczenia;
- 2) innych zabytków nieruchomości, znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków;
- 3) parków kulturowych.

1a. W decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego uwzględni się w szczególności ochronę:

- 1) zabytków nieruchomości wpisanych do rejestru i ich otoczenia;
- 2) innych zabytków nieruchomości, znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków.

1b. W uchwale określającej zasady i warunki sytuowania obiektów małej architektury, tablic i urządzeń reklamowych oraz ogrodzeń uwzględni się w szczególności:

- 1) ochronę zabytków nieruchomości wpisanych do rejestru i ich otoczenia;
- 2) ochronę zabytków nieruchomości, innych niż wymienione w pkt 1, znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków;
- 3) wnioski i rekomendacje audytów krajobrazowych oraz plany ochrony parków krajobrazowych.

2. W przypadku gdy gmina posiada gminny program opieki nad zabytkami, ustalenia tego programu uwzględni się w studium i planie, o których mowa w ust. 1.

3. W studium i planie, o których mowa w ust. 1, ustala się, w zależności od potrzeb, strefy ochrony konserwatorskiej obejmujące obszary, na których obowiązują określone ustaleniami planu ograniczenia, zakazy i nakazy, mające na celu ochronę znajdujących się na tym obszarze zabytków”.

– **Art. 20**, który mówi o konieczności uzgadniania projektów i zmian planów zagospodarowania przestrzennego województwa oraz miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego z wojewódzkim konserwatorem zabytków w zakresie kształtowania zabudowy i zagospodarowania terenów.

– **Art. 21**: „Ewidencja zabytków jest podstawą do sporządzania programów opieki nad zabytkami przez województwa, powiaty i gminy”.

– **Art. 22**: „1. Generalny Konserwator Zabytków prowadzi krajową ewidencję zabytków w formie zbioru kart ewidencyjnych zabytków znajdujących się w wojewódzkich ewidencjach zabytków.

2. Wojewódzki konserwator zabytków prowadzi wojewódzką ewidencję zabytków w formie kart ewidencyjnych zabytków znajdujących się na terenie województwa.

3. Włączenie karty ewidencyjnej zabytku ruchomego niewpisanego do rejestru do wojewódzkiej ewidencji zabytków może nastąpić za zgodą właściciela tego zabytku.

4. Wójt (burmistrz, prezydent miasta) prowadzi gminną ewidencję zabytków w formie zbioru kart adresowych zabytków nieruchomości z terenu gminy.

5. W gminnej ewidencji zabytków powinny być ujęte:

- 1) zabytki nieruchome wpisane do rejestru;
- 2) inne zabytki nieruchome znajdujące się w wojewódzkiej ewidencji zabytków;

Gminny program opieki nad zabytkami Miasta Terespol na lata 2021-2024

3) inne zabytki nieruchome wyznaczone przez wójta (burmistrza, prezydenta miasta) w porozumieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków.

6. Właściwy dyrektor urzędu morskiego prowadzi ewidencję zabytków znajdujących się na polskich obszarach morskich w formie zbioru kart ewidencyjnych”.

– **Art. 89** który wskazuje, że „organami ochrony zabytków są:

1) minister właściwy do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego, w imieniu którego zadania i kompetencje, w tym zakresie, wykonuje Generalny Konserwator Zabytków;

2) wojewoda, w imieniu którego zadania i kompetencje, w tym zakresie, wykonuje wojewódzki konserwator zabytków”.

• **Ustawie z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym** (t. j. Dz. U. z 2020 r. poz. 713 ze zm.), gdzie w art. 7 ust. 1 pkt 9 zostały określone zadania własne gminy: „zaspokajanie zbiorowych potrzeb wspólnoty należy do zadań własnych gminy. W szczególności zadania własne obejmują sprawy (...) kultury (...) oraz ochrony zabytków i opieki nad zabytkami”. Pośrednio do ochrony zabytków odnoszą się zadania obejmujące kwestie: ładu przestrzennego, gospodarki nieruchomościami, ochrony środowiska i przyrody oraz gospodarki wodnej, gminnych dróg, ulic, mostów, placów oraz organizacji ruchu drogowego, bibliotek gminnych i innych instytucji kultury, kultury fizycznej i turystyki, zieleni gminnej i zadrzewień, cmentarzy gminnych, utrzymania gminnych obiektów i urządzeń użyteczności publicznej oraz obiektów administracyjnych, promocji gminy.

Istotne uregulowania prawne dotyczące ochrony zabytków i opieki nad zabytkami, znajdują się w innych obowiązujących ustawach i rozporządzeniach, w tym w:

• **Ustawie z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym** (t. j. Dz. U. z 2021 r. poz. 741);

• **Ustawie z dnia 7 lipca 1994 r. – Prawo budowlane** (t. j. Dz. U. z 2020 r. poz. 1333);

• **Ustawie z dnia 27 kwietnia 2001 r. – Prawo ochrony środowiska** (t. j. Dz. U. z 2020 r. poz. 1219 ze zm.);

• **Ustawie z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody** (t. j. Dz. U. z 2020 r. poz. 55 ze zm.);

• **Ustawie z dnia 21 sierpnia 1997 r. o gospodarce nieruchomościami** (Dz. U. z 2020 r. poz. 65 ze zm.);

• **Ustawie z dnia 25 października 1991 r. o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej** (t. j. Dz. U. z 2020 r. poz. 194);

• **Ustawie z dnia 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie** (t. j. Dz. U. z 2020 r. poz. 1057);

• **Ustawie z dnia 24 kwietnia 2015 r. o zmianie niektórych ustaw w związku ze wzmocnieniem narzędzi ochrony krajobrazu, tzw. Ustawa Krajobrazowa** (Dz. U. z 2015 r. poz. 774 ze zm.);

• **Rozporządzeniu Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 2 sierpnia 2018 r. w sprawie prowadzenia prac konserwatorskich, prac restauratorskich i badań konserwatorskich przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków albo na Listę Skarbów Dziedzictwa oraz robót budowlanych, badań architektonicznych i innych działań przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków, a także badań archeologicznych i poszukiwań zabytków** (t. j. Dz. U. z 2021 r. poz. 81);

• **Rozporządzeniu Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 26 maja 2011 r. w sprawie prowadzenie rejestru zabytków, krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem** (Dz. U. z 2011 r. Nr 113, poz. 661);

• **Rozporządzenie z dnia 10 września 2019 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie prowadzenia rejestru zabytków, krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem** (Dz. U. z 2019 r. poz. 1886);

Gminny program opieki nad zabytkami Miasta Terespol na lata 2021-2024

- **Rozporządzeniu Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 16 sierpnia 2017 r. w sprawie dotacji celowej na prace konserwatorskie lub restauratorskie przy zabytku wpisanym na Listę Skarbów Dziedzictwa oraz prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków** (Dz. U. z 2017 r. poz. 1674);
- **Rozporządzeniu Ministra Kultury z dnia 12 maja 2004 r. w sprawie odznaki „Za opiekę nad zabytkami”** (Dz. U. z 2004 r. Nr 124, poz. 1304);
- **Rozporządzeniu Ministra Kultury z dnia 25 sierpnia 2004 r. w sprawie organizacji i sposobu ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych** (Dz. U. z 2004 r. Nr 212, poz. 2153);
- **Rozporządzeniu Ministra Kultury z dnia 9 lutego 2004 r. w sprawie wzoru znaku informacyjnego umieszczonego na zabytkach nieruchomości wpisanych do rejestru zabytków** (Dz. U. z 2004 r. Nr 30, poz. 259);
- **Rozporządzeniu Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 18 kwietnia 2011 r. w sprawie wywozu zabytków za granicę** (Dz. U. z 2011 r. Nr 89, poz. 510);
- **Rozporządzeniu Ministra Kultury z dnia 1 kwietnia 2004 r. w sprawie nagród za odkrycie lub znalezienie zabytków archeologicznych** (Dz. U. z 2004 r. Nr 71, poz. 650).

Zasady ochrony zabytków znajdujących się w muzeach i bibliotekach zostały określone w:

- **Ustawie z dnia 21 listopada 1996 r. o muzeach** (t. j. Dz. U. z 2020 r. poz. 902);
- **Ustawie z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach** (t. j. Dz. U. z 2019 r. poz. 1479).

4. Uwarunkowania zewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego

4.1. Strategiczne cele polityki państwa w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami

GPOnZ jest zgodny z założeniami polityki państwa w zakresie ochrony i opieki nad zabytkami. Dokumenty, do których odwołuje się GPOnZ połączono na trzech poziomach: ogólnokrajowym, regionalnym (wojewódzkim) oraz lokalnym. Są to różnego rodzaju strategie, studia i programy, które dotyczą problematyki ochrony i popularyzacji dziedzictwa kulturowego.

GPOnZ zbieżny jest ze strategicznymi celami państwa w zakresie ochrony i opieki nad zabytkami. Cele te wymienione są w następujących dokumentach:

- **Krajowy Program Ochrony Zabytków i Opieki nad Zabytkami na lata 2019-2022**

Krajowy Program Ochrony Zabytków i Opieki nad Zabytkami na lata 2019-2022 został przyjęty uchwałą nr 82 Rady Ministrów z dnia 13 sierpnia 2019 r.

Głównym celem projektu Programu jest stworzenie warunków dla zapewnienia efektywnej ochrony i opieki nad zabytkami. W okresie 4 lat realizowany będzie we współpracy z państwowymi instytucjami kultury i organami administracji publicznej poprzez trzy cele szczegółowe podzielone na kierunki działania, tj.:

Cel szczegółowy 1: „Optymalizacja systemu ochrony dziedzictwa kulturowego”, podzielony na kierunki działania:

1. Wzmocnienie systemu ochrony na poziomie lokalnym.
2. Wzmocnienie systemu ochrony na poziomie centralnym.

Cel szczegółowy 2: „Wsparcie działań w zakresie opieki nad zabytkami”, podzielony na kierunki działania:

1. Merytoryczne wsparcie działań w zakresie opieki nad zabytkami.
2. Podnoszenie bezpieczeństwa zasobu zabytkowego.

Cel szczegółowy 3: „Budowanie świadomości społecznej wartości dziedzictwa”, podzielony na kierunki działania:

Gminny program opieki nad zabytkami Miasta Terespol na lata 2021-2024

1. Upowszechnianie wiedzy na temat dziedzictwa i jego wartości.
2. Tworzenie warunków dla sprawowania społecznej opieki nad zabytkami.

• **Strategia na rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju do roku 2020 (z perspektywą do 2030 r.)**

Strategia na rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju do roku 2020 (z perspektywą do 2030 r.) zwana SOR została przyjęta uchwałą nr 8 Rady Ministrów z dnia 14 lutego 2017 r. Jest to aktualizacja Strategii Rozwoju Kraju 2020, przyjętej Uchwałą Nr 157 Rady Ministrów z dnia 25 września 2012 r.

SOR jest strategicznym instrumentem zarządzania polityką rozwoju realizowaną przez instytucje państwa, która określa wskaźniki ich realizacji, wskazuje sposób ich osiągania oraz określa najważniejsze projekty służące realizacji celów SOR.

Głównym celem SOR jest tworzenie warunków dla wzrostu dochodów mieszkańców Polski przy jednoczesnym wzroście spójności w wymiarze społecznym, ekonomicznym, środowiskowym i terytorialnym.

Zadania powiązane z obszarem ochrony zabytków zostały uwzględnione w następujących obszarach:

- 1). Obszar e-państwo – kierunek interwencji:

1. Budowa i rozwój e-administracji – orientacja administracji państwa na usługi cyfrowe.

Wyznaczony projekt strategiczny:

Digitalizacja i rozwój kultury cyfrowej – kontynuacja procesów związanych z digitalizacją, przechowywaniem i udostępnianiem różnego typu zasobów dziedzictwa cyfrowego w Polsce (muzealnych, bibliotecznych, archiwalnych, audiowizualnych i zabytków), w tym do celów ponownego wykorzystywania, w ramach którego digitalizację należy rozumieć jako nowoczesną formę konserwacji i zabezpieczania najcenniejszych zasobów kultury.

- 2). Kapitał ludzki i społeczny – kierunek interwencji:

4. Wzmocnienie roli kultury dla rozwoju gospodarczego i spójności społecznej.

Działania do 2030 r.:

– Ochrona i promocja dziedzictwa narodowego – wykorzystanie potencjału dziedzictwa dla wzmocnienia kapitału społecznego oraz poczucia tożsamości i wspólnoty; inwestycje w dziedzictwo narodowe (dobra kultury, nauki i sztuki, zabytki, rozwój sieci muzeów, wspieranie i promocja dziedzictwa kulturowego wpisanego na listę światowego dziedzictwa UNESCO).

– Wzmocnianie tożsamości, poczucia wspólnoty i więzi międzypokoleniowych, poprzez uczestnictwo i zwiększanie dostępu do instytucji i dzieł kultury na wszystkich poziomach funkcjonowania wspólnoty (lokalnym, regionalnym, narodowym), likwidacja „białych plam” w dostępie do kultury.

• **Strategia Rozwoju Kapitału Społecznego (współdziałanie, kultura, kreatywność) 2030**

Strategia Rozwoju Kapitału Społecznego (współdziałanie, kultura, kreatywność) 2030 zwana SRKS została przyjęta uchwałą nr 155 Rady Ministrów z dnia 27 października 2020 r. To kontynuacja i aktualizacja Strategii Rozwoju Kapitału Społecznego 2020. SRKS jest jednym z instrumentów realizacji Strategii na rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju.

Głównym celem SRKS jest wzrost jakości życia społecznego i kulturalnego Polaków. Realizacja tego celu odbywa się przez wdrażanie kierunków interwencji zaplanowanych do realizacji w trzech zasadniczych obszarach, których kluczowe znaczenie znajduje również odzwierciedlenie w nowym podtytule SRKS: współdziałanie, kultura, kreatywność. Są to:

- obszar 1: Współdziałanie – społeczeństwo obywatelskie,
- obszar 2: Kultura – tożsamość i postawy obywatelskie,
- obszar 3: Kreatywność – potencjał kulturowy i kreatywny.

Pełniejszego wykorzystania wymaga wpływ wybranych zasobów i narzędzi z obszaru kultury i dziedzictwa narodowego na poziom kapitału społecznego, m.in. w wymiarze budowania tożsamości i kształtowania postaw obywatelskich. Wydarzenia, inicjatywy i zasoby o charakterze kulturalnym mogą wzmocniać poczucie wspólnoty i tożsamości, cementować środowiska lokalne, stwarzać przestrzeń do poszukiwań i inspiracji oraz stanowić miejsce spotkań dla różnych grup wiekowych i zawodowych. Niski

Gminny program opieki nad zabytkami Miasta Terespol na lata 2021-2024

poziom kapitału społecznego oraz podziały społeczne utrudniają budowanie wspólnoty państwowej, a także wpływają na osłabienie więzi z państwem i jego instytucjami.

Znaczenie kultury dla rozwoju i jakości kapitału społecznego jest wieloaspektowe. Z jednej strony warunkuje ona zachowania i postawy, ustanawia kody i sposoby komunikowania oraz organizacji społeczeństwa, z drugiej zaś stanowi zasób materialnych i niematerialnych dóbr, które tworzą fundament tożsamości i spoiwo społeczności. Potencjał kulturowy determinuje więc w istotnym zakresie sposoby podejmowania decyzji, umożliwia budowanie atmosfery otwartości i wzajemnego zaufania. Dziedzictwo kulturowe, umożliwiając budowanie i utrwalanie wspólnej tożsamości, jest kluczowym elementem potencjału kulturowego i stanowi bezcenny zasób, który powinien być wykorzystany dla obecnego i przyszłego rozwoju.

Głównym celem SRKS jest wzrost jakości życia społecznego i kulturalnego Polaków.

Projekt zakłada trzy cele szczegółowe Strategii, które obejmują:

1. Zwiększenie zaangażowania obywateli w życie publiczne poprzez: usprawnienie mechanizmów wspierania i współpracy instytucji publicznych z obywatelami, Rozwój i wzmocnianie zorganizowanych form aktywności obywatelskiej.
2. Wzmocnianie roli kultury w budowaniu tożsamości i postaw obywatelskich poprzez: tworzenie warunków oraz budowanie kompetencji dla wzmocniania uczestnictwa w kulturze, ochronę dziedzictwa kulturowego oraz gromadzenie i zachowywanie dzieł kultury, digitalizacja, cyfrowa rekonstrukcja i udostępnianie dóbr kultury, umacnianie tożsamości i postaw obywatelskich przez kulturę, wzmocnienie promocji kultury polskiej za granicą.
3. Wzmocnienie rozwoju społeczno-gospodarczego kraju przez sektory kultury i kreatywne poprzez: wzrost udziału sektorów kreatywnych w rozwoju gospodarczym kraju, rozwój kompetencji zawodowych na potrzeby branż kreatywnych, wzmocnienie potencjału kreatywnego społeczeństwa.

W ramach celu szczegółowego 2 SRKS wyróżniono ponadto następujące priorytety:

- 2.1. Tworzenie warunków oraz budowanie kompetencji dla wzmocniania uczestnictwa w kulturze,
- 2.2. Ochrona dziedzictwa kulturowego oraz gromadzenie i zachowywanie dzieł kultury,
- 2.3. Digitalizacja, cyfrowa rekonstrukcja i udostępnianie dóbr kultury,
- 2.4. Umacnianie tożsamości i postaw obywatelskich przez kulturę,
- 2.5. Wzmocnienie promocji kultury polskiej za granicą.

Poniżej zostały przedstawione projekty, które związane są pośrednio z ochroną dziedzictwa kulturowego oraz których okres realizacji wykracza powyżej 2021 r. Projekty strategiczne SOR przypisane do zakresu interwencji SRKS:

- Narodowy Program Wspierania Rozwoju Społeczeństwa Obywatelskiego – program obejmujący takie działania, jak: rozwój instytucji dialogu obywatelskiego, zniesienie barier rozwojowych dla organizacji społeczeństwa obywatelskiego, reformę systemu finansowania organizacji przez państwo, edukację obywatelską i historyczną oraz rozwój wolontariatu.
- Niepodległa – program budowania kapitału społecznego i wspólnoty obywatelskiej, zogniskowany wokół obchodów 100. rocznicy odzyskania niepodległości Polski, obejmujący m.in. kształtowanie postaw patriotycznych, budowanie pamięci zbiorowej i spójnego wizerunku Polski, włączanie obywateli do działania na rzecz dobra wspólnego.
- Pakiet dla Przemysłów Kreatywnych – ukierunkowany na wsparcie innowacyjnych produktów sektorów kultury i kreatywnych. Pakiet umożliwia budowanie przewagi konkurencyjnej w sektorze i przeciwdziałania odpływowi kapitału kreatywnego. Proponowane działania obejmują m.in. wprowadzenie zachęt dla realizacji produkcji audiowizualnych w Polsce, wprowadzenie wakacji podatkowych dla firm z sektora kreatywnego, ustanowienie tzw. szybkiej ścieżki podatkowej dla międzynarodowych produkcji z segmentu audiowizualnego.
- Program Klub – program wspierający działalność klubów sportowych (skierowaną do dzieci i młodzieży), które stanowią lokalne centra aktywności społecznej oraz są miejscem aktywnego spędzania czasu, budowania więzi społecznych i rozwijania kompetencji, takich jak umiejętność pracy w grupie, wytrwałość czy pracowitość.

Gminny program opieki nad zabytkami Miasta Terespol na lata 2021-2024

– Rozwój Czytelnictwa – projekt ma na celu poprawę stanu czytelnictwa w Polsce poprzez wzmocnienie roli bibliotek publicznych, szkolnych i pedagogicznych jako lokalnych ośrodków życia społecznego stanowiących centrum dostępu do kultury i wiedzy.

SRKS definiuje również dodatkowe projekty strategiczne, które nie znalazły się w SOR. Zostały one opisane we wcześniejszych fragmentach niniejszego dokumentu poświęconych poszczególnym celom SRKS. Lista projektów strategicznych SRKS obejmuje:

– Rozwój turystyki kulturowej – projekt ma na celu realizację działań systemowych dotyczących zabytków znajdujących się na szlakach kulturowych i uznanych za Pomniki Historii, w tym dofinansowanie prac konserwatorskich oraz projektów wspierających proces upowszechniania dziedzictwa kulturowego i jego wartości, a także aktywizujących zaangażowanie społeczne w proces ochrony i opieki nad zabytkami. Celem projektu jest stymulowanie rozwoju społeczno-gospodarczego poprzez wzrost atrakcyjności turystycznej oparty na zasobach kulturowych.

• **Koncepcja Zagospodarowania Przestrzennego Kraju 2030**

Koncepcja Zagospodarowania Przestrzennego Kraju 2030 została przyjęta uchwałą nr 239 Rady Ministrów dnia 13 grudnia 2011 r. Jest to najważniejszy dokument dotyczący ładu przestrzennego Polski. Jego celem strategicznym jest efektywne wykorzystanie przestrzeni kraju i jej zróżnicowanych potencjałów rozwojowych do osiągnięcia konkurencyjności, zwiększenia zatrudnienia i większej sprawności państwa oraz spójności społecznej, gospodarczej i przestrzennej w długim okresie. Koncepcja ta kładzie szczególny nacisk na budowanie i utrzymywanie ładu przestrzennego, ponieważ decyduje on o warunkach życia obywateli, funkcjonowaniu gospodarki i pozwala wykorzystywać szanse rozwojowe. Koncepcja formułuje także zasady i działania służące zapobieganiu konfliktom w gospodarowaniu przestrzenią i zapewnieniu bezpieczeństwa, w tym powodziowego. W znacznie większym stopniu niż dotychczas uwzględnia problematykę ochrony dziedzictwa kulturowego w systemie kształtowania prawidłowej polityki przestrzennej.

Jako cele polityki przestrzennej w aspekcie ochrony zabytków wskazano:

- ograniczenie presji urbanizacyjnej na obszary dziedzictwa przyrodniczego i kulturowego, poprzez rozwój narzędzi wspierania finansowego ochrony przyrody i krajobrazu,
- wprowadzenie systemu standardów zabudowy i zagospodarowania terenu na terenach o niższym reżimie ochronnym,
- wprowadzenie narzędzi kompensacji utraconych korzyści ekonomicznych na terenach o wysokich restrykcjach konserwatorskich,
- wspieranie rewitalizacji zdegradowanych przestrzeni: starych dzielnic mieszkaniowych, obiektów przemysłowych, pokolejowych, opuszczonych wsi przez przyjęcie regulacji z zakresu rewitalizacji obszarów miejskich i starych zasobów mieszkaniowych.

Gminny program opieki nad zabytkami Miasta Terespol na lata 2021-2024

4.1. Relacje Gminnego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie województwa i powiatu

Przy sporządzaniu GPOnZ omówiono uwarunkowania zewnętrzne ochrony zasobów dziedzictwa i krajobrazu kulturowego miasta wynikające z dokumentów na poziomie:

- wojewódzkim: Wojewódzki Program Opieki nad Zabytkami w województwie lubelskim na lata 2019-2022, Strategia Rozwoju Województwa Lubelskiego na lata 2014-2020 (z perspektywą do 2030 r.), Plan Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Lubelskiego,
- powiatowym: Strategia Rozwoju Powiatu Bialskiego na lata 2018-2026.

GPOnZ jest zgodny z celami, zasadami i kierunkami wyznaczonymi w wojewódzkich i powiatowych dokumentach programowych oraz z dokumentami wyznaczającymi kierunki polityki przestrzennej miasta.

• Wojewódzki Program Opieki nad Zabytkami w województwie lubelskim na lata 2019-2022

Wojewódzki Program Opieki nad Zabytkami w województwie lubelskim na lata 2019-2022 został przyjęty uchwałą Nr IX/160/2019 Sejmiku Województwa Lubelskiego z dnia 2 września 2019 r. Głównym celem programu jest wyznaczenie pożądanych kierunków zmian w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami możliwych do rozpoczęcia lub osiągnięcia w perspektywie czasowej 4 lat. Istotnym celem programu jest dążenie do osiągnięcia odczuwalnej i akceptowanej społecznie poprawy w zakresie: stanu zachowania i utrzymania obiektów zabytkowych znajdujących się na terenie województwa lubelskiego, szeroko pojmowanego zasobu dziedzictwa kulturowego oraz zachowania krajobrazu kulturowego.

W Programie wyznaczono dwa cele strategiczne, które mają być realizowane poprzez konkretne działania w ramach celów operacyjnych.

Cel strategiczny I: Wzmocnienie potencjału dziedzictwa kulturowego województwa lubelskiego jako elementu rozwoju społeczno-gospodarczego regionu.

Cel operacyjny 1. Ochrona zabytków materialnych i opieka nad zabytkami materialnymi.

Działanie 1. Działania podnoszące świadomość społeczeństwa o wartościach krajobrazu kulturowego i jego wpływie na budowę wspólnoty społecznej i tożsamości regionu, w szczególności poprzez wprowadzanie nowoczesnej formy ochrony krajobrazu kulturowego w postaci parku kulturowego.

Działanie 2. Działania na rzecz opracowania powiatowych i gminnych programów opieki nad zabytkami w oparciu o aktualne uregulowania prawne w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.

Działanie 3. Prowadzenie gminnych lub powiatowych ewidencji zabytków.

Działanie 4. Działania zmierzające do poprawy stanu zachowania zabytków na obszarze województwa lubelskiego, w tym stała ochrona wartościowych układów przestrzennych: urbanistycznych i ruralistycznych, ze szczególnym uwzględnieniem budownictwa drewnianego, zabytków i obszarów przemysłowych, powojkowych oraz obiektów archeologicznych.

Działanie 5. Upowszechnianie mechanizmu udzielania dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru przez organy stanowiące jednostki samorządu terytorialnego na zasadach określonych przez te jednostki.

Działanie 6. Podejmowanie planowych działań w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami pozostającymi w posiadaniu jednostek samorządu terytorialnego.

Działanie 7. Promocja instytucji muzeum jako narzędzia ochrony zabytków i miejsca wypracowywania wzorca opieki nad zabytkami. Wykorzystanie nowoczesnych technologii w działalności statutowej muzeów w celu przyciągnięcia odbiorcy.

Cel operacyjny 2. Ochrona niematerialnego dziedzictwa kulturowego.

Działanie 1. Poszerzanie form współpracy środowiska naukowego z samorządami w procesie ustalania autentycznych regionalnych wartości kulturowych, w tym określanie wyróżnika autentyczności poszczególnych grup etnograficznych Lubelszczyzny.

Działanie 2. Podejmowanie starań o umieszczenie wybranych przejawów dziedzictwa niematerialnego na Krajowej Liście Niematerialnego Dziedzictwa Kulturowego.

Gminny program opieki nad zabytkami Miasta Terespol na lata 2021-2024

Działanie 3. Wspieranie aktywności regionalnej mającej na celu uświadomienie wagi niematerialnego dziedzictwa kultury dla zachowania tożsamości oraz prowadzenie planowych działań wspierających dziedzictwo niematerialne, poprzez tworzenie różnych programów edukacyjnych umożliwiających przekazywania przez twórców ludowych swej wiedzy, umiejętności i doświadczeń zawodowych młodemu pokoleniu.

Działanie 4. Propagowanie działań w zakresie opieki i ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego, w szczególności poprzez kultywujące je wydarzenia.

Działanie 5. Upowszechnianie niematerialnego dziedzictwa kulturowego, jako niepowtarzalnej atrakcji turystycznej województwa, w szczególności poprzez wspieranie usług turystycznych na terenach wiejskich.

Działanie 6. Wspieranie publikacji regionalnych oraz wydawnictw popularyzujących dziedzictwo kulturowe Lubelszczyzny jako elementu przyczyniającego się do wzmocnienia poczucia wspólnoty regionalnej i tożsamości kulturowej.

Cel strategiczny II: Wykorzystanie dziedzictwa kulturowego Lubelszczyzny w działaniach promocyjnych i edukacyjnych wpływających na rozwój społeczno-ekonomiczny.

Cel operacyjny 1. Edukacja w zakresie dziedzictwa kulturowego Lubelszczyzny.

Działanie 1. Poszerzanie wiedzy o dziedzictwie kulturowym i opiece nad nim przy użyciu nowoczesnych technologii, mediów oraz różnorodnych form edukacji społecznej.

Działanie 2. Popularyzacja akcji edukacyjnych na rzecz niematerialnego dziedzictwa kulturowego do wzmocnienia społecznej świadomości (poczucia wspólnoty regionalnej) mieszkańców Lubelszczyzny.

Działanie 3. Edukacja właścicieli i użytkowników obiektów zabytkowych w zakresie zasad opieki nad nimi i ich ochrony.

Działanie 4. Realizowanie studiów naukowych, wspieranie programów badawczych i dokumentacyjnych oraz organizowanie praktyk studenckich i staży, zmierzających do stworzenia pełnej inwentaryzacji zasobów dziedzictwa kulturowego niematerialnych i materialnego, zwłaszcza zagrożonego.

Działanie 5. Edukacja na rzecz poznawania istniejących na przestrzeni dziejów relacji kultury polskiej z kulturami innych społeczności na terenie Lubelszczyzny.

Cel operacyjny 2. Promocja dziedzictwa kulturowego Lubelszczyzny.

Działanie 1. Rozwijanie nowoczesnych form promocji województwa wykorzystującej bogactwo dziedzictwa materialnego i niematerialnego jako czynnika rozwoju społeczno-ekonomicznego i budowania poczucia wspólnoty regionalnej i tożsamości kulturowej.

Działanie 2. Promocja istniejących szlaków kulturowych oraz propagowanie ich tworzenia jako istotnych działań dla promocji regionu.

Działanie 3. Wzmacnianie współpracy międzyregionalnej – krajowej i zagranicznej, województwa lubelskiego w zakresie wspólnej promocji dziedzictwa kulturowego, w tym promocja turystyki kulturalnej poprzez organizację międzynarodowych wydarzeń i przedsięwzięć kulturalnych.

Działanie 4. Poszerzenie wiedzy społecznej dotyczącej przemysłów kultury jako istotnego potencjału sektora społeczno-ekonomicznego.

Działanie 5. Promocja i stwarzanie dogodnych warunków do rozwoju przemysłów kultury jako czynnika stymulującego wzrost gospodarczy.

Działanie 6. Promocja krajobrazu kulturowego województwa lubelskiego jako atrakcyjnych miejsc dla aktywności filmowej i przemysłów czasu wolnego.

Działanie 7. Tworzenie mechanizmów włączających materialne dziedzictwo kulturowe w nowoczesny obieg gospodarczy: przemysłów czasu wolnego i przemysłów kultury, w tym promocja walorów niewykorzystywanych obiektów zabytkowych, jako miejsc dogodnych do nadania im istotnych funkcji społeczno-ekonomicznych.

Gminny program opieki nad zabytkami Miasta Terespol na lata 2021-2024

• **Strategia Rozwoju Województwa Lubelskiego na lata 2014 - 2020 (z perspektywą do 2030 r.)**

Strategia Rozwoju Województwa Lubelskiego na lata 2014 - 2020 (z perspektywą do 2030 r.) została przyjęta 24 czerwca 2013 r. w czasie XXXIV sesji Sejmiku Województwa Lubelskiego.

Strategia to najważniejszy dokument programowy województwa określający wizję, cele i kierunki rozwoju regionu. W dokumencie wyznaczono dziedziny o szczególnych potencjałach rozwojowych oraz obszary strategicznej interwencji.

Jako istotny potencjały województwa lubelskiego w kontekście kultury wskazano: nie w pełni wykorzystane wielokulturowe tradycje oraz fakt, iż województwo to miejsce dotknięte zbrodniami totalitaryzmu XX w. Podkreślono ponadto duży wpływ edukacyjny podmiotów działających w dziedzinie kultury.

W kontekście dziedzictwa kulturowego najważniejszym celem operacyjnym wyznaczonym w Strategii jest cel: Wzmacnianie społecznej tożsamości regionalnej i rozwijanie więzi i współpracy wewnątrz regionalnej. W efekcie jego realizacji wzmocnione zostanie poczucie wspólnoty regionalnej oraz pobudzona zostanie aktywność społeczna.

• **Plan Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Lubelskiego**

Obecnie obowiązujący Plan Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Lubelskiego został przyjęty 30 października 2015 r. Jest dokumentem o charakterze długookresowym i określa zasady i kierunki kształtowania struktury funkcjonalno-przestrzennej województwa.

Jako jedno z uwarunkowań wewnętrznych rozwoju zagospodarowania województwa lubelskiego wskazano środowisko kulturowe. Na potencjał kulturowy województwa składają się: zabytkowe zasoby urbanistyczne i ruralistyczne, unikalne zabytkowe obiekty architektury sakralnej i świeckiej, zespoły pałacowo-ogrodowe i dworskie, zabytki techniki i militarne, cmentarze różnych wyznań, miejsca kultu religijnego oraz stanowiska archeologiczne.

Jednym z wyzwań rozwojowych województwa jest poprawa ładu przestrzennego i harmonizacja zagospodarowania z walorami dziedzictwa przyrodniczego i kulturowego. Dzięki odpowiedniej ochronie i promocji wzrośnie rozpoznawalność i atrakcyjność przestrzeni województwa. Zakłada się, że zarządzanie krajobrazem oparte będzie o zasady komplementarności aspektów środowiskowych, historyczno-konserwatorskich oraz estetycznych. Działania ochronne dotyczyć będą objęcia ochroną prawną krajobrazów przyrodniczych i kulturowych, w tym układów urbanistycznych i ruralistycznych.

W sferze zagospodarowania przestrzennego środowisko kulturowe jako cel główny wyznaczono – Wzmacnianie tożsamości kulturowej regionu przez ochronę i pielęgnację zasobów kulturowych oraz ich wzbogacanie walorami współczesnymi. Dla powyższego celu określono cele szczegółowe:

- Identyfikacja, zachowanie i ochrona zasobów dziedzictwa kulturowego oraz różnorodności krajobrazu kulturowego.
- Zachowanie przed zatarciem specyfiki kulturowej ukształtowanych historycznie struktur przestrzennych.
- Zachowanie i wzbogacanie zasobów dóbr kultury współczesnej.
- Rozwój i efektywne wykorzystanie potencjału kulturowego.

W zakresie środowiska kulturowego Plan określa kierunki i działania mające na celu ochronę dziedzictwa kulturowego oraz dóbr kultury współczesnej. Wskazuje przestrzenne warunki realizacji regionalnej polityki rozwoju oraz rekomendacje dla podmiotów realizujących politykę przestrzenną w regionie.

Kierunki i działania w dla obszaru dziedzictwo kulturowe:

Kierunek: Ochrona obiektów dziedzictwa kulturowego o znaczeniu światowym, europejskim i krajowym.

Działania:

1.1. Wykorzystywanie obiektów i kształtowanie zagospodarowania przestrzeni kulturowych odpowiednio do ich statusu (światowego, europejskiego, krajowego).

1.2. Włączenie obiektów o wysokich wartościach kulturowych w system ochrony światowego i krajowego dziedzictwa.

Kierunek: Ochrona i opieka nad zabytkami nieruchomymi.

Działania:

Gminny program opieki nad zabytkami Miasta Terespol na lata 2021-2024

- 2.1. Rewaloryzacja oraz rewitalizacja układów urbanistycznych, ruralistycznych i przestrzennych.
- 2.2. Rewaloryzacja obiektów i zespołów zabytkowych.
- 2.3. Ochrona przed zabudową i ekspozowanie miejsc pamięci narodowej, w tym miejsc wydarzeń i walk historycznych.
- 2.4. Uczytelnianie relikwów zabytków archeologicznych.

Kierunek: Ochrona zabytkowego krajobrazu kulturowego.

Działania:

- 3.1. Wspieranie tworzenia parków kulturowych (PKult.).
- 3.2. Zachowanie i konserwacja zieleni komponowanej.
- 3.3. Ochrona panoram w celu zachowania historycznych sylwet obiektów i zespołów urbanistycznych.
- 3.4. Ochrona zagrożonych zanikiem tożsamości historycznie ukształtowanych krajobrazów rolniczych.
- 3.5. Ochrona i odtwarzanie historycznych przestrzeni publicznych o potencjale kulturowym.
- 3.6. Tworzenie szlaków kulturowych.

Kierunki oraz działania w dla obszaru - dobra kultury współczesnej:

Kierunek: Ochrona dóbr kultury współczesnej.

Działania:

- 1.1. Ochrona przed deformacją układów urbanistycznych.
- 1.2. Ochrona przed zmianą formy i kompozycji architektonicznej obiektów.
- 1.3. Ochrona i rewitalizacja przestrzeni publicznych o potencjale kulturowym.

• **Strategia Rozwoju Powiatu Bialskiego na lata 2018-2026**

Strategia Rozwoju Powiatu Bialskiego na lata 2018-2026 została przyjęta uchwałą nr VI/38/2018 Rady Powiatu w Białej Podlaskiej z dnia 28 lutego 2019 r.

Strategia jest najważniejszym dokumentem określającym kierunki rozwoju powiatu na najbliższe lata. Jej celem jest wskazanie misji i wizji rozwoju powiatu oraz planu operacyjnego: obszarów kluczowych, celów strategicznych, celów operacyjnych i zadań, których realizacja w określonym horyzoncie czasowym przyczyni się do wielokierunkowego rozwoju powiatu.

W Strategii wyznaczono cele strategiczne oraz obszary priorytetowe rozwoju, kierując się koncepcją zrównoważonego rozwoju.

W obszarze ochrony zabytków wskazano na:

Cel strategiczny: Poprawa dostępności do usług kultury, sportu i rekreacji.

Zadania:

1. Budowa, modernizacja oraz wyposażenie obiektów kultury, sportu i rekreacji.
2. Zwiększanie dostępności dla mieszkańców do dóbr kultury oraz obiektów sportowo-rekreacyjnych, w tym dla osób z niepełnosprawnościami.
3. Upowszechnianie kultury, sportu i rekreacji, między innymi poprzez organizację imprez, wydarzeń, wystaw, konkursów, wydawnictw, itp.
4. Opracowanie kompleksowego systemu informacji i promocji dotyczącego życia kulturalno-sportowego w powiecie.
5. Współpraca i wymiana dorobku kulturalnego z partnerami krajowymi i zagranicznymi.

Cel strategiczny: Ochrona i wykorzystanie zasobów dziedzictwa naturalnego oraz kulturowego.

Zadani:

1. Ochrona zabytków oraz terenów o wysokich walorach krajobrazowych i przyrodniczych.
2. Rewitalizacja obiektów dziedzictwa historycznego i kulturowego na potrzeby integracji lokalnej społeczności oraz na cele turystyczne.
3. Propagowanie tradycji oraz dorobku kulturalnego regionu.
4. Wykorzystanie potencjału kulturowego i przyrodniczego dla celów rekreacyjnych oraz rozwój turystyki.
5. Przygotowanie zintegrowanej oferty turystycznej powiatu.
6. Promocja oferty turystycznej powiatu oraz opracowanie programu rozwoju turystyki w powiecie.
7. Rozbudowa małej infrastruktury rekreacyjnej i turystycznej, w tym na potrzeby turystyki kwalifikowanej.

Gminny program opieki nad zabytkami Miasta Terespol na lata 2021-2024

8. Promocja osadnictwa letniskowego.
9. Wdrażanie projektów edukacji ekologicznej.

5. Uwarunkowania wewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego

5.1. Relacje Gminnego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie miasta

• Lokalny Program Rewitalizacji dla Miasta Terespol na lata 2017-2023

Lokalny Program Rewitalizacji Miasta Terespol na lata 2017-2023 został przyjęty uchwałą nr XXVII/177/17 Rady Miasta Terespol z dnia 19 maja 2017 r.

Obszar rewitalizacji obejmuje całość lub część obszaru zdegradowanego, pod warunkiem, że cechuje się szczególną koncentracją negatywnych zjawisk. Należy jednak zaznaczyć, że zdiagnozowane problemy muszą mieć istotne znaczenie dla lokalnego rozwoju.

Wybrany obszar do rewitalizacji, stanowiący część obszaru zdegradowanego, wskazano:

- Podobszar nr 1: Ulice: Narutowicza, Graniczna, Henryka Sienkiewicza, Krótka, Przeskok, Reymonta, Polna, Topolowa 6g;
- Podobszar nr 2: Ulice: Stacyjna, Wspólna, Wojska Polskiego (od przejazdu kolejowego oraz z wyłączeniem numerów 54a, 54b, 54c, 54d, 72, 74, 76).

Na terenie Podobszaru 1 znajduje się Prochownia, która została zbudowana na początku XX w. i pełniła rolę magazynu amunicyjnego, który zaopatrywał pozostałe obiekty na terenie Terespolu. Natomiast na terenie Podobszaru 2 znajduje się jeden obiekt zabytkowy.

W ramach Programu przewiduje się realizację 4 celów strategicznych wpisujących się we wszystkie sfery rewitalizacji. W wyznaczonych celach nie ma zadań związanych z ochroną i opieką nad zabytkami.

W Programie, w rozdziale 6.3., przedstawiono stan zabytków na terenie miasta. Wg rejestru zabytków nieruchomych województwa lubelskiego i rejestru zabytków archeologicznych województwa lubelskiego na terenie miasta Terespol znajdują się 4 obiekty zabytkowe. Dwa z nich zlokalizowane są przy ulicy Wojska Polskiego (strefa VI): drewniana kaplica cmentarna pw. Zmartwychwstania Pańskiego (na cmentarzu prawosławnym) oraz pomnik upamiętniający zakończenie budowy Traktu Brzeskiego, wraz z ogrodzeniem i otoczeniem. Trzeci z obiektów znajduje się przy ulicy Cerkiewnej (strefa III): cerkiew prawosławna pw. Jana Teologa, a czwarty przy ulicy Topolowej: prochownia Terespol w zespole fortów Twierdzy Brzeskiej (strefa II). Średnia liczba tego typu obiektów w mieście (w podziale na jednostki pomocnicze) wyniosła 0,8. Tym samym, powyżej tej średniej znalazły się wszystkie strefy, w granicach których znalazł się obiekt zabytkowy. Na terenie tychże stref można więc mówić o występowaniu sytuacji kryzysowej w zakresie sfery przestrzenno-funkcjonalnej.

• Plan ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych

Plan ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych miasta Terespol został opracowany w czerwcu 2005 r., zaktualizowany w marcu 2021 r. Wykonany został zgodnie z Rozporządzeniem Ministra Kultury z dnia 25 sierpnia 2004 r. w sprawie organizacji i sposobu ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych.

Ochrona zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych polega na planowaniu, przygotowaniu i realizacji przedsięwzięć zapobiegawczych, dokumentacyjnych, zabezpieczających, ratowniczych i konserwatorskich, mających na celu ich uratowanie przed zniszczeniem, uszkodzeniem lub zaginięciem.

Gminny program opieki nad zabytkami Miasta Terespol na lata 2021-2024

• **Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego miasta Terespol**

Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego Miasta Terespol zostało przyjęte uchwałą nr XXVI/141/2001 Rady Miejskiej Terespol dnia 26 października 2001 r., zmienione uchwałami Rady Miasta Terespol nr XXXIV/149/06 z dnia 27 lipca 2006 r., nr XXXVIII/214/10 z dnia 29 lipca 2010 r., nr XXXIX/245/14 z dnia 24 czerwca 2014 r. oraz nr XLI/262/14 z dnia 26 września 2014 r.

Studium jest podstawowym dokumentem dla władz samorządowych miasta, na podstawie którego prowadzona ma być polityka i strategia działań, przede wszystkim w sferze zagospodarowania przestrzennego, ale także w sferze społeczno-gospodarczej i ekologicznej, które bezpośrednio lub pośrednio wpływają na kształtowanie struktury przestrzennej i układu funkcjonalno-przestrzennego.

W Studium określono kierunki i zasady ochrony dóbr kultury. Działalność zachowawcza powinna dążyć do utrwalenia istniejących wartości przez ich zabezpieczanie w dwóch aspektach:

- w skali urbanistycznej jako całości integralnej części krajobrazu,
- w skali poszczególnych obiektów, w ramach istniejących zespołów.

Ochrona krajobrazu kulturowego ma za zadanie:

- zintegrowanie z rozwojem regionów i miejscowości z działaniami ekologicznymi oraz z konserwacją środowiska naturalnego;
- zachowanie w krajobrazie kulturowym wszystkich elementów dziedzictwa kulturowego i przyrodniczego dla: przekazu rodzimych, regionalnych i narodowych tradycji; ochrony przedmiotu badań naukowych w dziedzinie nauk przyrodniczych, geograficznych, historycznych, filozoficznych i estetycznych; edukacji społecznej;
- konserwacji krajobrazu jako dobra wspólnego stanowiącego część cywilizacji, pamięci, wspólnej historii do przekazania przyszłym pokoleniom.

Zasady konserwacji krajobrazu kulturowego:

- konserwacja powinna stanowić integralną część ogólnej polityki rozwoju gospodarczego, kulturalnego i społecznego. Powinna być jasno określona na wszystkich szczeblach planowania regionalnego, urbanistycznego, architektonicznego i w dziedzinie ochrony środowiska;
- krajobraz ma charakter interdyscyplinarny i wymaga uczestnictwa wielu różnych specjalizacji w celu jego rozpoznania, określenia jego zasobów i metod jego ochrony;
- krajobraz jest niepodzielny i powinno się wypracować właściwe prawa jego ochrony dla uniknięcia nakładania się kompetencji różnych służb nadzorujących zarządzanie krajobrazem;
- przedmiotem ochrony jest zarówno sam krajobraz, jak i ludzie, którzy go zamieszkują a także ich potrzeby życiowe. Ochrona krajobrazu powinna łączyć się z jednocześnie utworzonym statusem społeczno-ekonomicznym dla danego regionu (co przejawia się w ulgach podatkowych prywatnych i przedsiębiorstw lub dotacjach rządowych lub samorządowych).

Kierunki ochrony kulturowo-krajobrazowej – strefa ochrony kulturowo-krajobrazowej obejmuje większość istniejących na terenie miasta układów o wyraźnie zarysowanej tożsamości kulturowej. W celu zachowania i podkreślenia tożsamości kulturowej tej strefy, jak i ochrona krajobrazu należy:

- zachować istniejące obszary zabudowy miejskiej;
- zachować istniejącą małą architekturę - kapliczek, krzyży i świątków przydrożnych;
- nowa zabudowa powinna być kształtowana w harmonii z tradycyjnym krajobrazem kulturowym miasta;
- istotne jest uwzględnienie zasady harmonijnego kształtowania krajobrazu kulturowego. Ewentualne nowe inwestycje mogące zakłócić harmonię, muszą być zlokalizowane w miejscach nieeksploatowanych, a w ich zagospodarowaniu należy uwzględnić sposób wpisania w otaczający pejzaż (np. obsadzenie komponowaną zielenią).

Szczególnością niematerialną wartością kulturową, którą powinna być uwzględniona w działaniu planistycznym jest przebieg historycznego szlaku handlowego oraz szlaku przenikania kultur. Do wartości kulturowych (nasyconie drewnianym budownictwem, krzyże, kapliczki) dołącza się również wpisanie w mało przekształcony krajobraz równiny. Strefa planistycznej ochrony konserwatorskiej łączy się tu z ochroną krajobrazu naturalnego.

Gminny program opieki nad zabytkami Miasta Terespol na lata 2021-2024

Przez teren miasta przebiega historyczny szlak handlowy. Celem zagospodarowania zasobów kulturowych dla potrzeb turystyki należy podjąć działania obejmujące uczynienie i zagospodarowanie, w miarę możliwości, historycznych szlaków handlowych jako szlaki turystyczne lub ścieżki rowerowe.

Kształtowanie harmonijnego krajobrazu kulturowego miasta powinno odbywać się poprzez:

- utrzymanie regionalno-historycznej skali i struktury miasta;
- skupienie zabudowy na zasadzie dogęszczenia istniejącej struktury zespołów mieszkalnych przy kontynuowaniu historycznego układu i ich charakteru;
- otaczanie zielenią obiektów dysharmonijnych;
- kształtowanie form zabudowy nawiązującym do tradycyjnego budownictwa;
- utrzymanie obiektów małej architektury współtworzących walory krajobrazu kulturowego;
- w przypadku istniejących zespołów o wartości krajobrazowo-kulturowej należy dbać o utrwalanie istniejących wartości w skali urbanistycznej jako całości i integralnej części krajobrazu. Ochrona ta powinna polegać na utrzymaniu wartości zespołu przez zatrzymanie procesów rozprzestrzeniania zabudowy rozproszonej, zachowaniu regionalnego charakteru budownictwa poprzez objęcie ochroną konserwatorską zwartych grup zabudowy historycznej, zachowaniu skali zespołu zarówno w stosunku do otaczającego krajobrazu jak i we wnętrzu układu;
- zachować istniejącą małą architekturę - kapliczek, krzyży i świątków przydrożnych;
- ochrona zabytkowych założeń sakralnych świadczących o przenikaniu się kultur wschodu i zachodu;
- utrzymanie i wyeksponowanie ukształtowanych w wyniku działalności człowieka wyróżniających się krajobrazowo terenów z zachowanymi obiektami, charakterystycznymi dla miejscowej tradycji budowlanej i osadniczej;
- należy chronić wszelkie przejawy działalności kulturowej i kulturotwórczej, przetrwać tradycje obrzędowe, plastyczne, rękodzielnicze, rzemieślnicze oraz współczesne formy kontynuacji tradycji lokalnych. W tym celu należy zapewnić możliwość rozwijania działalności znajdujących się na terenie miasta twórców ludowych poprzez urządzania zorganizowanych form promocji kultury oraz popierania inicjatyw istniejących tu instytucji kulturotwórczych.

Ustalenia dla stanowisk archeologicznych:

- stanowiska występujące na terenie miasta objęte są obserwacją archeologiczną;
- działalność inwestycyjna na terenie stanowisk może być prowadzona, po uprzednim uzgodnieniu jej ze służbą konserwatorską, pod nadzorem archeologiczno - konserwatorskim.

5.2. Charakterystyka zasobów oraz stanu dziedzictwa i krajobrazu kulturowego miasta Terespol ze wskazaniem obszarów i obiektów o szczególnym znaczeniu

Krajobraz kulturowy jest indywidualnym wizerunkiem miejsca, łączącym elementy przyrody, klimatu i ukształtowania terenu oraz zachodzących na tym terenie procesów politycznych, gospodarczych, społecznych i kulturowych, związanych z działalnością człowieka. Ujawnia się poprzez dziedzictwo materialne – kształtujące krajobraz przyrodniczy na przestrzeni dziejów oraz dziedzictwo niematerialne – zwyczaje, przekaz ustny, wiedza i umiejętności, także związane z nimi przedmioty i przestrzeń kulturowa, które są przekazywane z pokolenia na pokolenie i odtwarzane przez ludzi w relacji z ich środowiskiem, historią i stosunkiem do przyrody. Krajobraz kulturowy jest źródłem poczucia tożsamości i ciągłości. Jego ochrona jest najistotniejszym czynnikiem kształtowania tożsamości i osobowości mieszkańców, by mogli identyfikować się ze swoim miastem i siedliskiem oraz zrozumieć jego historię.

Gminny program opieki nad zabytkami Miasta Terespol na lata 2021-2024

5.2.1. Charakterystyka miasta**• Położenie geograficzne i środowisko przyrodnicze**

Miasto Terespol usytuowane jest w płn. - wsch. części województwa lubelskiego, w płn.-wsch. części powiatu bialskiego, w odległości 7 km od Brześcia (Białoruś) i 35 km od miasta powiatowego – Białej Podlaskiej. Miasto położone jest na zach. brzegu rzeki Bug stanowiącej naturalną granicę państwa, a jednocześnie granicę Unii Europejskiej. Znajdują się tu dwa polsko-białoruskie przejścia graniczne: drogowe przejęcie z przeznaczeniem dla ruchu osobowego oraz przejęcie kolejowe.

Miasto leży na ważnych szlakach komunikacyjnych, które stanowią:

- droga krajowa nr 2 (przyszła autostrada A-2) – łącząca przejścia graniczne w Świecku i Terespolu;
- linia kolejowa E 20 łącząca przejście graniczne w Kunowicach z przejściem w Terespolu.

Cały obszar miasta znajduje się w utworzonym w 1990 r. obrębie Nadbużańskiego Obszaru Chronionego Krajobrazu, w bezpośrednim sąsiedztwie Parku Krajobrazowego Podlaskiego Przełomu Bugu, gdzie znajduje się szczególnie cenne stanowisko fauny – „Rezerwat Czaplí Stóg” oraz flory – „Szwajcaria Podlaska”.

Przez teren miasta przepływa kilka niewielkich cieków wodnych uchodzących pośrednio lub bezpośrednio do rzeki Bug. Teren Miasta znajduje się w całości w obrębie zlewni Bugu, będącego częścią dorzecza Wisły.

Miasto położone jest w korytarzu ekologicznym o randze międzynarodowej i krajowej, na obszarach o dużych wartościach przyrodniczych, uznanych za Ekologiczny System Obszarów Chronionych. Na granicy miasta znajduje się obszar Natura 2000 (PLH060053).

• Instytucje kultury i organizacje działające w sferze kultury

Instytucji prowadzącą działalność kulturalną w Terespolu jest Miejski Ośrodek Kultury zlokalizowany przy ul. Henryka Sienkiewicza 27. Jednostka ta prowadzi działalność w zakresie zajęć: plastycznych, teatralnych, tanecznych, muzycznych, a także sportowych.

Kolejną instytucją zajmującą się działalnością kulturalną w mieście jest Miejska Biblioteka Publiczna, mieszcząca się w budynku przy ul. Wojska Polskiego 132. Biblioteka ta pełni zasadnicze funkcje w zakresie działalności kulturalnej skierowanej przede wszystkim do lokalnej społeczności.

Bardzo ważnym miejscem działającym w obszarze kultury na terenie miasta jest Prochownia w Zespole Fortów Twierdzy Brzeskiej w Terespolu. Ekspozycje do urządzania wystaw tematycznych, takich jak: rzemieślnicza, etnograficzna, militarna itd. są darami głównie mieszkańców Terespoła i najbliższych okolic ale także i tych dalszych jak: Siedlec, Warszawy, Modlina i z Niemiec. Wiele ekspozycji pozyskanych zostało przez samych członków Koła Miłośników Fortyfikacji i Historii (KMFiH) a takim znaczącym było wypatrzenie a następnie wydobycie z rzeki Bug części wysadzonego przez Niemców w czasie II wojny światowej pociągu towarowego.

Najważniejsze tematyczne wystawy jakie do tej pory były zorganizowane:

- z okazji beatyfikacji Jana Pawła II,
- rękodzieło Koła Plastycznego MOK Terespol,
- pieniądze świata,
- rękodzieło terespolskiego Klubu Seniora,
- fotograficzna – Brześć i twierdza brzeska w latach 1921-1939.

W sali „kolejowej” głównym ekspozytem jest makieta stacji Terespol w skali 1:87 z okresu lat 1919-1939. Makieta powstała w ramach realizacji projektu i otrzymanych środków finansowych z Muzeum Historii Polski – program „Patriotyzm Jutra”. Makieta zaprojektowana i wykonana została przez Koło Miłośników Fortyfikacji i Historii.

Ponadto KMFiH realizowało projekt pt. „Realizujemy Terespolskie Inicjatywy” finansowany ze środków Narodowego Centrum Kultury dzięki programowi DK+ „Inicjatywy Lokalne 2014” w ramach którego powstały:

- film o prochowni Terespol – „Koleje losu XX wiecznej fortyfikacji”,

Gminny program opieki nad zabytkami Miasta Terespol na lata 2021-2024

- film/spot miasta Terespol – „Widzimy miasto”,
- folder reklamowy prochowni i miasta Terespol.

KMFiH nawiązało współpracę z dyrekcją Muzeum Twierdzy Brzeskiej w Brześciu, Muzeum Południowego Podlasia w Białej Podlaskiej i Muzeum Regionalnym w Siedlcach skąd otrzymują materiały historyczne. Prowadzona jest księga zwiedzających prochownię, w której są wpisy gości z kraju oraz: Chin, Tajwanu, Ameryki oraz wielu państw Europy.

Tak urządzona Prochownia Terespol pełni rolę instytucji kulturalnej, gdzie znajduje się mini – muzeum, odbywają lekcje tzw. „zielonej szkoły”, jest przystanią rajdów rowerowych i miejscem uroczystości patriotycznych miasta.

Prochownia prowadzona jest przez członków Koła Miłośników Fortyfikacji i Historii Terespolu i Okolic na zasadzie wolontariatu. Uznając zasługi działalności Koła Miłośników Fortyfikacji i Historii na wniosek kierownika Urzędu Ochrony Zabytków – Jana Maraśkiewicz w maju 2015 r. Minister Kultury wyróżnił sześciu najbardziej aktywnych srebrną odznaką „za opiekę nad zabytkami”. Byli to: Jerzy Czerniak, Wiesław Jurek, Andrzej Lipowiecki, Kazimierz Michałak, Karol Niczyporuk i Krzysztof Tarasiuk.

5.2.2. Zarys historii miasta¹

Pierwsze informacje na temat istnienia na terenie dzisiejszego Miasta Terespol pojawiają się już w 1512 r. Wspomniano o wsi Błotków w obrębie wójtostwa brzeskiego, własności Iwana Sapiehy, a od 1533 r. Iwana Hronostaja. Następnie w 1591 r. Hieronim Hronostaj oddaje posiadłość w zastaw Lwowi Sapiesze, kanclerzowi wielkiemu litewskiemu. Następnym właścicielem był Chryzostom Drohostyński, marszałek wielki litewski, który w 1614 r. podarował te dobra Zygmuntowi III Wazie. Miejscowość miała pierwszorzędne położenie (blisko Brześcia, miasta, gdzie odbywały się sejmy). W krótkim czasie wzniesiono w Błotkowie okazałą rezydencję królewską w otoczeniu pięknych ogrodów, którą po śmierci Zygmunta III odziedziczył jego syn Karol, biskup płocki. Z końcem XVII w. właścicielem miejscowości staje się Bogusław Słuszko, kasztelan wileński. On to w 1697 r. na cześć swej żony, Teresy z Gosiewskich, założył Miasto na gruntach wsi Błotków i podniósł do rangi Miasta. W tym czasie również zafundował dominikanom klasztor i kościół parafialny.

Ponieważ biegł tędy trakt brzeski i znajdowała się przeprawa na Bugu, Terespol dobrze się rozwijał, szczególnie w kierunku rzemiosła i handlu. Niestety, kolejni właściciele, możny ród Pocięjów, staraniem których erygowano tutaj cerkiew (1745 r.), raczej zaniedbali i zapuścili Miasto. Prawdziwy okres prosperity czekał Miasto Terespol dopiero za czasów Jana Jerzego Fleminga podskarbiego wielkiego litewskiego, który około 1748 r. nabył od spadkobierców i wierzycieli Pocięjów okoliczne dobra z lewej strony Bugu, aż po Włodawę i Różankę, a w Terespole założył swoją rezydencję. W latach pięćdziesiątych XVIII w. przystąpił Flemming do gruntownej modernizacji Terespolu. Na ruinach rezydencji Zygmunta III wybudował piętrowy pałac pośród ogrodów, a obok zbudował nowoczesne Miasto. Powstały murowane domy z czerwonymi dachami wśród bujnych ogrodów, rynek, pośrodku ratusz z zegarem, sklepy, na uboczu kościół i klasztor dominikanów, kircha dla ewangelików. W Terespole koncentrował się główny zarząd dóbr, znajdowała się szkoła, warsztaty, apteka. W 1764 r. Książę Karol Stanisław Radziwiłł, opuścił sejm konwokacyjny w Warszawie, i zbrojnie napadł na prawie bezbronny Terespol, by się zemścić na Flemmingu, stronniku Czartoryskich. W wyniku napadu spłonęło kilkanaście kamienic a pałac Flemminga został zrabowany. W 1769 r. konfederaci barscy zajęli dobra Flemminga, ściągając potężną kontrybucję z niemieckich kolonistów w Terespole. Flemming zmarł w 1771 r. I wtedy właściwie zakończyła się historyczna świetność Terespolu, której ostatnim echem były festyny z okazji obecności króla Stanisława Augusta w Brześciu (1784 r.).

W latach 1814 i 1827 nawiedziły miasto wielkie pożary, niszcząc i tak już podupadającą, dawną rezydencję Flemminga oraz kościół i klasztor dominikanów. W okresie Królestwa Kongresowego nastąpiło pewne ożywienie gospodarki i reform zainicjowanych przez cara Aleksandra I. Od 1815 r. działała w Terespole

¹ Strategia Rozwoju Miasta Terespol została opracowana przez Firmę Szkoleniową Agnieszka Wiśniewska – Woźniak

Gminny program opieki nad zabytkami Miasta Terespol na lata 2021-2024

komora celna, gdyż biegła tędy granica z cesarstwem. W latach 1819-1823 został ułożony trakt bity z Warszawy do Brześcia, upamiętniony w Terespolu specjalnym obeliskiem (istniejącym do dziś). Znaczenie gospodarcze obszarów przygranicznych zdominowała wkrótce ich funkcja strategiczna.

Układ miasta w końcu XVIII w. uwarunkowany był kierunkiem trzech zbiegających się tu traktów: warszawskiego, brzeskiego i kodeńskiego. Centrum stanowił rynek na planie trapezu, z dużym ratuszem. Rezydencja J. Flemminga znajdowała się we wsch. krańcu miasta, w pobliżu Bugu, usytuowana prostopadle do gościńca brzeskiego, po jego płn. stronie. Nowy Terespol (1838 r.) zbudowany został wzdłuż tegoż traktu, w układzie szachownicowym, z kwadratowym rynkiem w centrum, ob. prostokątnym skwerem. Kościół parafialny stanął w pld. -zach. narożniku rynku, przy którym wzniesiono ok. 1861 - 1864 ratusz oraz synagogę, rozebraną przez Niemców w czasie II wojny. Cerkiew par. znajdowała się w Starym Terespolu, obok dawnej rezydencji. Dominująca zabudowa drewniana, domy parterowe ustawione szczytem do ulicy, o prostych elewacjach, przeważnie pięciosiowe, niektóre poprzedzone gankami od frontu.

Z upadkiem powstania listopadowego dobra terespolskie przejął rząd carski i Mikołaj I przystąpił do wznoszenia twierdzy w Brześciu. Terespol wyburzono przy budowie Cytadeli w Brześciu z uwagi na odsłonięcie przedpoła ostrzału. W 1878 r. zaczęto budować pierścienie zewnętrzne fortów. Burzenie i przenoszenie miasta (wpierw na żywiół, później według planów inż. Danielewskiego i budowniczego Habicha) trwało lata, aż w poł. XIX w. dawny Terespol zniknął z powierzchni ziemi. Została tylko klasycystyczna cerkiew murowana z osobną dzwonnica, wniesiona jeszcze chyba staraniem Flemminga, którą i dziś można obejrzeć na wschodnich krańcach miasta.

W ten sposób powstało w większości drewniane, miasteczko kresowe Kongresówki z 2 poł. XIX w. W 1863 r. dominikanie wzniesli tu murowany kościół, który doczekał naszych czasów.

Dnia 1 marca 1870 r. została otwarta droga żelazna, łącząca Warszawę z Brześciem. W 1890 r. Terespol miał blisko 4000 mieszkańców (w tym ponad 900 Żydów).

W czasie I wojny światowej w 1915 r. ewakuowano przymusowo ludność w promieniu 30 km od twierdzy brzeskiej. W wyniku okupacji najpierw rosyjskiej a potem niemieckiej rejon został bardzo zniszczony. W dniu 9 listopada 1919 r. wkroczyły do Terespolu pierwsze wojska polskie z grupy operacyjnej generała Lisowskiego.

5.3. Dziedzictwo materialne miasta Terespol

Procesy osadnicze i rozwój przestrzenny miasta znacząco wpłynęły na stan zachowania i występowanie niektórych rodzajów obiektów i zespołów zabytkowych. Do obszarów o najwyższych wartościach krajobrazowych należą, zarówno obszary o krajobrazie gminnym, jak i otwartym.

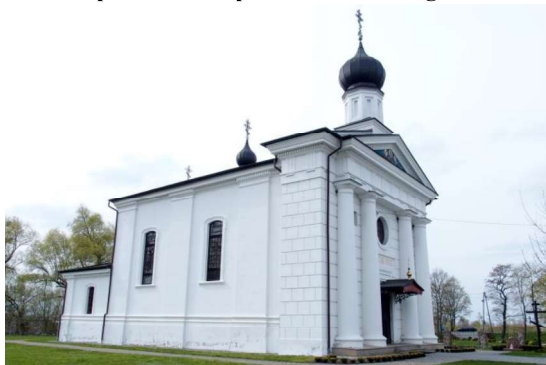
Terespol choć to miasto o bogatej historii nie posiada dużych zasobów dziedzictwa kulturowego. Większość obiektów została zniszczona na przestrzeni wieków. Z obiektów, które pozostały, szczególnie cenne walory kulturowe przedstawiają obiekty wpisane do rejestru zabytków.

W tej części przedstawiono kilka najbardziej charakterystycznych i najcenniejszych obiektów znajdujących się w mieście Terespol.

I. Układ urbanistyczny miasta

Ukształtowane w XIX w. śródmieście położone jest przy historycznym trakcie do Brześcia, obecnie przy ul. Wojska Polskiego, w centralnej części Miasta. Charakteryzuje się ortogonalną siatką ulic, zabudową o niewielkich gabarytach, wolnostojącą na wydzielonych parcelach. Za typ zabudowy dysharmonizującą z otoczeniem należy uznać osiedla zabudowy wielorodzinnej. Układ urbanistyczny miasta nie jest objęty żadną formą ochrony prawnej, ma on jednak wartości historyczne i podstawowe znaczenie kompozycyjne, dlatego też zachowanie wszystkich ulic i placów posiadających historyczną genezę, w istniejącym przebiegu i parametrach, jest ważnym zagadnieniem ochrony wartości kulturowych. W obrębie śródmieścia znajduje się szereg cennych ze względu na wartości kulturowe drewnianych domów z przełomu XIX i XX w., które ulegają postępującemu zniszczeniu.

Gminny program opieki nad zabytkami Miasta Terespol na lata 2021-2024

II. Obiekty sakralne**Zespół cerkwi prawosławnej pw. św. Jana Teologa, ul. Wojska Polskiego 257****Cerkiew prawosławna pw. św. Jana Teologa**

Zdjęcie nr 1. Cerkiew prawosławna pw. św. Jana Teologa

Data erygowania pierwotnej cerkwi nieznana, kolejna w 1745 r. opatrzona została funduszem przez Ludwika Konstantego Pocięja a wybudowana przez Jana Jerzego Flemminga. Do dziś zachowała się natomiast klasycystyczna, murowana prawosławna cerkiew parafialna pw. św. Jana Teologa (Ewangelisty) z końca XVIII w., zbudowana jako cerkiew unicka. Jest to właściwie jedyna pozostałość dawnego miasta (obecnie na wsch. obrzeżu współczesnego Terespol). Do 1874 r. unicka, następnie prawosławna, po I WŚ neounicka a potem znów prawosławna. W 2000 r. remont więźby dachowej i pokrycia dachów, w 2005 r. wymiana ikonostasu, dawny przeniesiony do cerkwi par. pw. św. Marii Magdaleny w Puławach.

Cerkiew zwrócona frontem na wsch., murowana z cegły, otynkowana. Na planie prostokąta, w którego obrysie od zach. półkola apsyda części ołtarzowej i dwie zakrystie połączone lokalnością dopełniającą plan prostokąta. Nad szczytem ośmioboczna wieżyczka z cebulastym hełmem, z krzyżem. Elewacje boczne na cokole, zwieńczone gzymsem, z fryzem kostkowym, dzielone pilastrami tokańskimi, w drugiej kondygnacji elewacji zach. między pilastrami prostokątne ślepe okna dzielone wąskimi pilasterkami. Okna zamknięte łukiem odcinkowym, w profilowanych obramieniach, w nawie z uszakami. Dach kryty blachą, dwuspadowy nad korpusem i pulpitowy nad zakrystiami.

Wewnątrz nawa o zaokrąglonych narożnikach, z równym jej wysokością półkolistym prezbiterium, od wsch. półeliptyczny chór muzyczny. Ściany rozczłonkowane pilastrami tokańskimi, zwieńczone uproszczonym belkowaniem z fryzem kostkowym, strop deskowy z fasetą, w zakrystiach płaski. Chór muzyczny drewniany z pełnym parapetem, z plynami w formie leżących prostokątów. Fasada, nieco szersza od nawy, boniowana, ze ślepym czterokolumnowym portykiem doryckim z tryglifowo - metopowym fryzem i ogzymsonowanym trójkątnym naczółkiem. Na osi prostokątny portal nakryty odcinkiem gzymsu i koliste okno w profilowanej opasce, w bocznych intekolumniach poziome prostokątne okienka bez obramień.

Wyposażenie: Malowidła ścienne, 1892, mal. A.N. Lizunow, być może na śladach starszych: w prezbiterium Bóg Ojciec w otoczeniu sześciu doktorów i patriarchów Kościoła, na narożach Ewangelisci, w nawie: Ukrzyżowanie i Zmartwychwstanie. Ikonostas, wyk. Michaił Kątski z Łucka, 2004-2005. Gołgota oraz Trzy Marie, koniec XIX w., mal. na wyciętej konturowo desce. Sarkofag z płaszczanicą, ok. 1900 r., haftowaną. Feretrony, koniec XIX w., z obrazami: 1. św. Rodzina i św. Jan Ewangelista; 2. Matka Boska z Dzieciątkiem i św. Jerzy, konserwowane w 2000 r. przez Zdzisława Gila i Edwarda Michalskiego. Chorągiew procesyjna, 2 poł. XIX w., drewniana, z obrazami św. Jerzy i Matka Boska z Dzieciątkiem. Ikony: 1. Matka Boska Częstochowska, mal. na lustrze, w ramie neorokokowej XIX/XX w.; 2. Matka Boska z Dzieciątkiem, XIX w., w sukience metalowej posrebrzanej; 3-8. śś. Mikołaj, Aleksandra, Teodozjusz, Antoni, Stefan, Joanicjusz Wielki, 4 ćw. XIX w., mal. na blasze; 9. Archanioł piszący księgę, 2 poł. XIX w., mal. na blasze. Krucyfiks o charakterze barokowym, XVIII/XIX w. Krzyż procesyjny, koniec XIX w., mal. na blasze. Kielich, 1 ćw. XX w., z plaketami z przedstawieniami Chrystusa, Matki Boskiej, Jana Chrzciciela. 1-6. podświeczniki,

Gminny program opieki nad zabytkami Miasta Terespol na lata 2021-2024

XIX/XX w. Siemiświecznik, k. XIX w. Naczynie na oleje, pocz. XX w., z cechą warszawskiej wytwórni Schiffers.

Dzwonnica w zespole

Zdjęcie nr 2. Dzwonnica w zespole cerkwi prawosławnej pw. św. Jana Teologa

Klasycystyczna dzwonnica usytuowana jest obok cerkwi, w płn.-wsch. narożniku dawnego cmentarza cerkiewnego. Jest typu bramowego z końca XVIII w. Murowana z cegły, otynkowana. W formie dwukondygnacyjnej bramy, z boniowanym przyziemiem i pilastrami opinającymi naroża drugiej kondygnacji, zwieńczona belkowaniem, z zamkniętymi półkolistymi otworami: przelotu na osi przyziemia i trzema przezroczami, z których środkowe szersze. Dach czterospadowy, kryty dachówką.

Kościół parafialny pw. Świętej Trójcy, ul. Wojska Polskiego

Zdjęcia nr. 3, 4. Kościół parafialny pw. Świętej Trójcy, ul. Wojska Polskiego

Kościół usytuowany jest na terenie nowego miasta. Pochodzi z 1863 r., murowany, z wysoką wieżą (kilkakrotnie przebudowywany, ze współczesną dobudową). Parafia erygowana w 1697 r., wówczas wzniesiony drewniany kościół z fundacji Józefa Bogusława Słuszki i jego żony Teresy z Gosiewskich, do 1797 r. administrowany przez dominikanów, usytuowany naprzeciwko rezydencji, po płd. stronie traktu brzeskiego. Całkowicie spłonął w 1827 r. Nowy kościół wraz z murowanym klasztorem odbudowany został przed 1834 r. Klasztor skasowany w 1864 r. Kolejny, obecny kościół parafialny w nowym miejscu, ukończony w 1863 r., wg proj. budowniczego powiatu siedleckiego arch. Pawła Jabłońskiego. W 1888 r. zamknięty oraz została skasowana parafia, wznowiona w 1905 r. W latach 1981-1985, wg proj. arch. Tadeusza Witkowskiego, do zach. elewacji dobudowana została prostokątna nawa, z wieżą przy narożniku płn. zach. W latach 2000-2002 miała miejsce dalsza rozbudowa, wg proj. arch. Jerzego Filipowskiego: dobudowano od. wsch. nowego

Gminny program opieki nad zabytkami Miasta Terespol na lata 2021-2024

prezbiterium z dwiema zakrystiami oraz powiększono o nawy boczne. W 2005 r. dobudowano arkadową loggię przed fasadą. Obecnie relikwiami starego kościoła z XIX w. są: dawna fasada (w której boczne wejście do obecnego) oraz prezbiterium, stanowiące kaplicę pld.

Kościół orientowany, murowany, z wyjątkiem prezbiterium i naw bocznych otynkowany, wieża żelbetowa. Na planie zbliżonym do prostokąta, z prezbiterium zamkniętym trójbocznie, z transeptem i kwadratową wieżą w płn.-zach. narożu nowej nawy. Pozostałości pierwotnego kościoła, neoromańskie: od pn. dawna fasada, z wtopioną na osi dwukondygnacyjną wieżą na planie kwadratu, z półkoliście zamkniętym portalem ujętym dwiema kolumnami toskańskimi, nad którym fragment wylamanego gzymsu z fryzem arkadkowym, powyżej okulus, w drugiej kondygnacji para półkolistych okien. Od pld. dawne prezbiterium, zamknięte trójbocznie.

Wyposażenie: ołtarze, późnoklasycystyczne, ok. 1863 r., w formie półkolistej filarowej arkady na wysokim cokole: 1. w kaplicy pd. (d. prezbiterium), d. ołtarz główny z kopią obrazu Matki Boskiej Kodeńskiej, 3 ćw. XIX w.; 2-3. boczne, w formie arkad, z obrazami: w lewym nowy Miłosierdzia Bożego, w prawym: Matki Boskiej z Dzieciątkiem, barokowym ok. 1700 r., pierwotnie półpostaciowym, powiększonym 1863 r. lub 1896 r. przez przedłużenie metalowej sukienki, XVIII/XIX w., o ornamentach rokokowych, prymitywnej, o motywach girland i gałązek różyczek oraz rozrzuconych rocaill'ów, nad głowami korony mosiężne XIX w., odnowiony 2001 r. Dwa konfesjonały, neogotyckie, XIX/XX w. Feretrony: 1. neogotycki, pocz. XX w., z płaskorzeźbami: Matka Boska Niepokalanie Poczęta i Chrystus niosący krzyż; 2. eklektyczny, 2 ćw. XX w., z obrazami: Matka Boska Częstochowska i Najśw. Serce Jezusa, pochodzący z kościoła w Czarnawczycach w d. pow. brzeskim (ob. na Białorusi). Obraz Trójca Św., w tradycji barokowej, 1863 r., sygn. I [gnący lub Jerzy] Urbański z Lublina, odnowiony 2001 r. Rzeźby: 1. Chrystus trynitarz, barokowa, 3 ćw. XVIII w., polichromowana, naturalnej wielkości, przywieziona 1945 r. z kościoła par. w Zbirogach w d. pow. brzeskim (ob. na Białorusi), być może pochodząca z kościoła trynitarzy w Brześciu. Krucyfiksy: 1. późnoklasycystyczny, 2 poł. XIX w., niegdyś w ołtarzu bocznym; 2. o charakterze późnobarokowym, XVIII/XIX w.; 3. procesyjny, rokokowy 2 poł. XVIII w. Kielichy: 1. neogotycki, przed 1851 r., z ażurowym koszyczkiem o motywach maswerków i wici winnej latorośli, trzon w kształcie filara sześciociennego z laskowaniem, nodus spłaszczony z kaboszonami; 2. neoromański, po 1931 r., z cechami: imienną złotników warszawskich Franciszka Cmocha i Gustawa Radkego oraz państwową próby 3, stopa kolistą dekorowaną motywem czterech krzyży równoramiennych w kołach, z liśćmi w narożach, na otoku puklowana. Lichtarze: 1-2. o charakterze barokowym, XVIII/XIX w., drewniane, o puklowanych trzonach; 3-4. XIX w., mosiężne, o trzonach tralkowych i kwadratowych podstawach.

Gminny program opieki nad zabytkami Miasta Terespol na lata 2021-2024

III. Inne zabytki nieruchome**Pomnik upamiętniający zakończenie budowy Traktu Brzeskiego, ul. Wojska Polskiego**

Zdjęcie nr 5. Pomnik upamiętniający zakończenie budowy Traktu Brzeskiego, ul. Wojska Polskiego

Pomnik usytuowany jest w centrum miasta, na skrzyżowaniu z drogą do Kodnia i Sławatycz. Jest to żelazny obelisk, wzniesiony na pamiątkę ukończenia pierwszej w Królestwie Polskim drogi bitej Warszawa-Siedlce-Terespol-Brześć, tzw. traktu warszawsko-brzeskiego (budowanego w 1820-1823, z inicjatywy Stanisława Staszica i Dyrekcji Generalnej Dróg i Mostów Królestwa Polskiego; zwanego też po prostu „traktem brzeskim”).

Ustawiony został dnia 10.11.1825 r. i stanowi replikę bliźniaczego pomnika odsłoniętego 21.05.1825 r. w Warszawie przy ul. Grochowskiej. Koncepcja i „program ideowy pomnika” opracowana przez komisję wyłonioną w 1824 r. w gronie Towarzystwa Przyjaciół Nauk.

Obelisk ustawiony na nasypie z granitowym fundamentem, kamiennym, dwustopniowym podeście i filarowym cokole; od frontu licowany żeliwnymi płytami odlanymi w hutach w Samsonowie (woj. świętokrzyskie), z metalowymi płaskorzeźbami, wg modeli Pawła Malińskiego, z przedstawieniami etapów pracy nad traktem oraz widokami połączonych nim miast, od góry:

- Widok Brześcia,
- Robotnicy niwelujący teren pod budowę drogi,
- Kamieniarze przy pracy,
- Robotnicy wbijający pal w przyczółek mostowy,
- Widok Siedlec,
- Robotnicy brukujący nawierzchnię drogi,
- Osadzanie pierwszego słupa milowego,
- Woźnica prowadzący wóz kupiecki z towarem,
- Panorama Warszawy od strony Wisły, z Zamkiem Królewskim.

Na cokole od frontu data, na bocznych ściankach pary okrągłych płycin, w których pierwotnie umieszczone dwa medale (awers i rewers), wybite 1825 r. wg proj. Fryderyka Wilhelma Hoecknera, w mennicy warszawskiej dla upamiętnienia budowy Traktu, na tylnej kwadratowa płycina; na ścianach bocznych obelisku tonda z mal. Orłem Polskim w koronie, zapewne po 1918 r., pierwotnie godła państwowe Królestwa Polskiego i poniżej inskrypcje odnoszące się do budowy. Pierwotnie zwieńczony godłem państwowym rosyjskim, wraz z częścią inskrypcji usuniętym 1918 r.

Gminny program opieki nad zabytkami Miasta Terespol na lata 2021-2024

Prochownia Terespol w zespole fortów Twierdzy Brzeskiej, ul. Topolowa 6g²

Zdjęcie nr 6. Prochownia Terespol w zespole fortów Twierdzy Brzeskiej, ul. Topolowa 6g

Prochownia została zbudowana na pocz. XX w. i pełniła rolę magazynu amunicyjnego dającego zaopatrzenie obiektom rozlokowanym na terenie Przedmościa Terespolskiego. Prochownia była głęboko cofnięta poza główną linię obrony. Umiejscowiona w bezpośrednim sąsiedztwie zabudowań miasteczka posiadała własną bocznicę kolejową łączącą ją z drogą kolejową Warszawa-Brześć.

Wnętrze prochowni podzielone na osiem izb, z których w trzech wydzielone zostały przedsionki. Stropy oraz sklepienia pomieszczeń są beczkowe. Kazamaty oparte na rzucie prostokąta z korytarzem komunikacyjnym biegnącym wzdłuż osi poprzecznej obiektu. Korytarz wyposażony w przelotnie. Wszystkie pomieszczenia obiega dookoła korytarz wentylacyjny łączący się z poszczególnymi lokalnościami za pomocą parzystych kwadratowych okien. Fasada magazynu (zwrócona na płn.-wsch.) gładka z profilowanym gzymsem wieńczącym obiekt. Fasada rozczłonkowana dwoma wejściami zakończonymi półkolistymi profilami oraz trzema niesymetrycznie rozmieszczonymi oknami wyposażonymi w pancerne okiennice. Kazamaty przykryte nasypem ziemnym, na którym istniał zapewne wał bojowy.

W okresie powojennym na terenie otaczającym prochownię urządzono GS (Gminną Spółdzielnię). Samą prochownię wykorzystywano jako budynek gospodarczo -administracyjny, dzięki czemu obiekt wewnątrz zachował się w bardzo dobrym stanie. Umocnienia ziemne (nasypy) w większości zachowane. Przed frontem prochowni widoczne są pozostałości bocznic kolejowej (tory) łączącej magazyn z trasą kolejową Warszawa -Brześć.

W ostatnich latach prochownię „przejęli” pasjonaci z Koła Miłośników Historii i Fortyfikacji w Terespolu. Prochownię poddano gruntownej renowacji pod nadzorem konserwatorskim i urządzono regionalne muzeum. W prochowni można oglądać stałe ekspozycje, jak również czasowe wystawy. Obiekt stał się popularnym miejscem, w którym odbywa się wiele „imprez” towarzyszących lokalnym wydarzeniom.

IV. Cmentarze

Cmentarze – jako przestrzenie ukształtowane wg reguł kulturowych, związanych z religią i tradycją grzebania zmarłych, opatrzone cennymi zabytkami sztuki sepulkralnej, z zachowanym układem alejek i ścieżek cmentarnych, w otoczeniu starodrzewu, stanowią ważny element dziedzictwa kulturowego. Również cmentarze nieczynne. Obiekty te należy pielęgnować i eksponować w krajobrazie miejscowości. Niezależnie od stanu zachowania cmentarze powinny być oznakowane tablicami informacyjnymi.

Cmentarz prawosławny, ul. Wojska Polskiego

Cmentarz usytuowany jest we wsch. części miasta, założony w 1 poł. XIX w., o zabytkowej powierzchni 0,9 ha. Na cmentarzu kilkadziesiąt nagrobków z końca XIX w. i 1 ćw. XX w. oraz kaplica cmentarna pw. Zmartwychwstania Pańskiego.

² <http://twierdza.org/fortyfikacje-twierdzy-brzeskiej/prochownie/70-prochowania-terespol>

Gminny program opieki nad zabytkami Miasta Terespol na lata 2021-2024

Kaplica cmentarna pw. Zmartwychwstania Pańskiego, ul. Wojska Polskiego

Zdjęcie nr 7. Kaplica cmentarna pw. Zmartwychwstania Pańskiego, ul. Wojska Polskiego

Kaplica wzniesiona w 1903 r., remontowana w 1930 r. i po 1970 r. Drewniana, konstrukcji zrębowej, oszalowana. Orientowana, jednonawowa, na planie prostokąta z węższym prostokątnym prezbiterium i małym prostokątnym przedsionkiem od frontu. Na narożach aplikacje z faliście wyciętych desek. Okna zamknięte półkolistie, w deskowych obramieniach. Dachy dwuspadowe, kryte blachą, nad nawą ostrosłupowa wieżyczka z żelaznym krzyżem prawosławnym na kuli. Nad przedsionkiem i prezbiterium na kalenicy krzyże. Ikonostas eklektyczny XIX/XX w.

Cmentarz żydowski, ul. Czerwonego Krzyża

Według niektórych źródeł pierwsi Żydzi osiedlili się na terenie obecnej gminy Terespol już w 1535 r., większa fala osadników żydowskich przybyła w 1 poł. XVIII w. Ówczesny właściciel dóbr – Jerzy Fleming, pragnąc przyspieszyć rozwój ekonomiczny miasta, zachęcały osoby wyznania mojżeszowego do osiedlania się w mieście, nadając im liczne przywileje handlowe. Podobnie jak w wielu innych ośrodkach, większość rodzin żydowskich utrzymywała się z rzemiosła i drobnego handlu.

W latach 1810-1817 w Terespole, który otrzymał od króla saskiego Fryderyka Augusta status „wolnego miasta”, w którym obowiązywały bardzo korzystne przepisy celne, osiedliło się wielu żydowskich kupców i przedsiębiorców, którzy wspólnie z mieszkającymi tu Niemcami podejmowali różnego rodzaju przedsięwzięcia handlowe. W ciągu XIX w. miał miejsce szybki wzrost liczby żydowskich mieszkańców Terespolu. Pod koniec stulecia stanowili już około 70% populacji ośrodka, a na początku XX w. – już 85%.

Wydany przez rząd carski zakaz osiedlania się wyznawców religii mojżeszowej w pasie przygranicznym imperium rosyjskiego powodował, że liczni Żydzi osiedlali się właśnie w Terespole, którego zakaz już nie obejmował, dzięki czemu mogli bez trudu prowadzić interesy m.in. w pobliskim Brześciu. W ciągu XIX stulecia w mieście działały prowadzone przez żydowskich przedsiębiorców octownie oraz zakłady produkujące ogórki kiszone i konserwowe, znane z wysokiej jakości; było to jedno z najważniejszych źródeł dochodów miejscowej ludności. Znaczna część Żydów utrzymywała się także z obsługi bazy gastronomiczno-noclegowej oraz świadczenia różnorodnych usług dla armii carskiej i robotników, a także z utrzymywania zaplecza technicznego związanego z budową twierdzy brzeskiej.

W okresie I wojny światowej wielu Żydów opuściło miasteczko. O ile w 1907 r. w Terespole mieszkało 2884 Żydów, to w trakcie spisu powszechnego w 1921 r., żydowskie pochodzenie zadeklarowało już tylko 1200 terespolan. Po odzyskaniu niepodległości przez Polskę liczba żydowskich mieszkańców samego Terespolu i okolicznych wsi spadła o ponad połowę w stosunku do okresu sprzed 1915 r.

W międzywojniu miejscowemu kahałowi podlegało kilka okolicznych wsi. Pod zarządem gminy znajdowała się synagoga, dwa bet midrasze (założone w 1849 r.), mykwa i rzeźnia rytualna. W mieście funkcjonowały też żydowskie partie polityczne, wśród których szczególnie dużą popularnością cieszyły się aktywnie działające organizacje syjonistyczne, przygotowujące młodzież do wyjazdu do Palestyny. Terespolscy Żydzi utrzymywali się głównie z handlu i rzemiosła. Od końca lat 20. XX w. miejscową gospodarkę podtrzymywały uprawy warzyw – głównie ogórków i kapusty cukrowej oraz trzy duże przetwórnice

Gminny program opieki nad zabytkami Miasta Terespol na lata 2021-2024

prowadzone przez żydowskich przedsiębiorców i dające zatrudnienie znacznej liczbie mieszkańców miasteczka.

Po napadzie Niemiec i Związku Radzieckiego na Polskę Terespol został na krótko zajęty przez Sowieców. Jeszcze we wrześniu 1939 r., wraz z wycofującą się Armią Czerwoną, w głąb Związku Radzieckiego uciekła z miasta znaczna liczba młodych Żydów.

Ci, którzy pozostali w mieście, dostali się pod okupację niemiecką, trwającą od września 1939 r. Były to 284 osoby, wywiezione przez Niemców do niemieckiego nazistowskiego obozu zagłady Treblinka w dniu 29 sierpnia 1942 r.³

Kirkut znajduje się naprzeciwko cmentarza katolickiego. W wyniku dewastacji, w której udział brała miejscowa ludność – do dziś na cmentarzu nie zachowały się jakiegokolwiek nagrobki. Wśród traw można odnaleźć jedynie dwa fragmenty rozbitych płyt z piaskowca. Na części działki cmentarnej zostały wzniesione budynki. Teren otacza niskie ogrodzenie z elementów stalowych. Dostęp jest możliwy przez niezamykaną bramę. Obecnie teren jest ogrodzony, ale nie ma na nim macew.

Cmentarz rzymskokatolicki, ul. Czerwonego Krzyża

Cmentarz pochodzi z XX w. (po 1905 r.). Cmentarz na rzucie prostokąta wydłużonego w linii płn.-zach. – płd.-wsch., prostokątnie poszerzony wzdłuż płd. części granicy zach. Podzielony na prostokątne kwatery za pomocą rozmieszczonej osiowo alei głównej i prostopadłych do niej alejek. Cmentarz ogrodzony murem dzielonym słupkami na prostokątne kwatery, naprzemiennie ceglane i ceglano tynkowane. Niewielka ilość zieleni wysokiej.

5.4. Zabytki objęte prawnymi formami ochrony

Zgodnie z art. 7 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami z dnia 23 lipca 2003 r. formami ochrony zabytków są:

- wpis do rejestru zabytków;
- wpis na Listę Skarbów Dziedzictwa;
- uznanie za pomnik historii;
- utworzenie parku kulturowego;
- ustalenia ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego albo w decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego.

Na obszarze miasta Terespol nie występują pomniki historii i parki kulturowe, nie wpisano obiektów na Listę Skarbów Dziedzictwa, natomiast występują pozostałe formy ochrony zabytków.

³ Terespol, [w:] The Encyclopedia of Jewish Life Before and During the Holocaust, t. 3, red. Sh. Spector, G. Wigoder, New York 2001, s. 1303, <http://www.sztetl.org.pl/pl/article/terespol/5,historia/>

Gminny program opieki nad zabytkami Miasta Terespol na lata 2021-2024

5.4.1. Zabytki nieruchomości wpisane do rejestru zabytków

Na terenie miasta Terespol znajdują się 4 zabytki nieruchomości wpisane do rejestru zabytków (Tabela nr 1). Są to jedne z najcenniejszych elementów krajobrazu kulturowego na terenie miasta. Obiekty te objęte są wszelkimi rygorami prawnymi wynikającymi z treści odpowiednich aktów prawnych, w tym przede wszystkim – rygorami ochrony konserwatorskiej wynikającymi z przepisów ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. Wszelkie działania podejmowane przy tego typu obiektach wymagają pisemnego pozwolenia wojewódzkiego konserwatora zabytków.

Tabela nr 1. Zabytki nieruchomości wpisane do rejestru zabytków na terenie miasta Terespol

LP.	ADRES	OBIEKT	NR REJESTRU ZABYTKÓW
1	ul. Topolowa 6g	– prochownia Terespol w zespołafortów Twierdzy Brzeskiej, w gran. działki wskazanej w dec., wg zał. mapy; – fragment dwutorowej bocznic kolejowej z częściowo utwardzoną tzw. carskim brukiem drogą oraz rampą, teren odpowiadający działce wskazanej w decyzji, wg zał. mapy	A/1390
2	ul. Cerkiewna 2	cerkiew prawosławna pw. Jana Teologa z wyposażeniem wnętrza, dzwonnica, otaczający drzewostan w gran. Cmentarza kościelnego	A/77
3	ul. Wojska Polskiego	pomnik upamiętniający zakończenie budowy Traktu Brzeskiego, wraz z ogrodzeniem i otoczeniem, tj. terenem odpowiadającym działce wskazanej w dec., w gran. wg zał. mapy	A/899
4	ul. Wojska Polskiego	drewniana kaplica cmentarna pw. Zmartwychwstania Pańskiego (na cmentarzu prawosławnym), w gran. ścian zewnętrznych, na działce wskazanej w dec., wg zał.	A/866

5.4.2. Zabytki ruchome wpisane do rejestru zabytków

Zabytki ruchome to przede wszystkim obiekty wchodzące w skład wyposażenia kościołów i kaplic. Zasoby sztuki sakralnej obejmują wszystkie kategorie zabytków: malarstwo, rzeźbę oraz rzemiosło artystyczne z całym jego zróżnicowaniem (złotnictwo, sprzęty stolarskie, tkaniny, szkło, witrażownictwo, ludwisarstwo). Zabytki ruchome to również elementy wystroju budowli, posiadające cechy indywidualnych wytworów artystycznych lub rzemieślniczych. Należą do nich m.in.: rzeźby, płaskorzeźby, polichromie ściienne lub stropowe, mozaiki, sztukaterie i różnego rodzaju detali architektonicznych. Za zabytki ruchome uznaje się także obiekty małej architektury, wykazujące wysoki poziom warsztatu artystycznego lub rzemieślniczego, dokumentujący historyczne trendy, np.: rzeźby ogrodowe, pomniki, obeliski, słupy, krzyże i kapliczki przydrożne, nagrobki.

Najcenniejsze zabytki ruchome z terenu miasta Terespol wpisane zostały do rejestru zabytków ruchomych. Do rejestru zabytków ruchomych województwa lubelskiego zostało wpisane wyposażenie cerkwi prawosławnej pw. św. Jana Teologa – decyzja IR/4412/309/3264/04 z dnia 14 lipca 2004 r.; nr wpisu B/103 (1 -38) obejmujący 38 poz. wyposażenia ruchomego cerkwi. Ze względów bezpieczeństwa nie publikuje się szczegółowych danych dotyczących tych obiektów. Informacje można uzyskać w Wojewódzkim Urzędzie Ochrony Zabytków w Lublinie, Delegatura w Białej Podlaskiej.

Gminny program opieki nad zabytkami Miasta Terespol na lata 2021-2024

5.4.3. Miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego

Ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami wraz z aktami wykonawczymi określa przedmiot, formy i zasady ochrony zabytków i opieki nad nimi. Ustawa o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym wraz z aktami prawnymi określa procedurę sporządzania i zakres merytoryczny miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego. Obie te ustawy wraz z ww. aktami dają narzędzie ochrony zabytków – miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego (MPZP). Ustawy te stanowią także podstawę uczestnictwa Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w procedurze sporządzania miejscowych planów.

Ochrona dziedzictwa kulturowego i zabytków w MPZP dotyczy nie tylko konkretnych obiektów i obszarów zabytkowych, lecz także wszelkich aspektów zagospodarowania przestrzennego ustalanego w planie dla całego obszaru opracowania.

Zgodnie z treścią art. 18 i art. 19 Ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami ochronę zabytków i opiekę nad zabytkami uwzględnia się m.in. przy sporządzaniu MPZP. W planach w szczególności:

- 1) uwzględnia się ustalenia krajowego programu ochrony zabytków i opieki nad zabytkami;
- 2) określa się rozwiązania niezbędne do zapobiegania zagrożeniom dla zabytków, zapewnienia im ochrony przy realizacji inwestycji oraz przywracania zabytków do jak najlepszego stanu;
- 3) ustala się przeznaczenie i zasady zagospodarowania terenu uwzględniające opiekę nad zabytkami;
- 4) uwzględnia się ochronę:
 - zabytków nieruchomości wpisanych do rejestru i ich otoczenia,
 - innych zabytków nieruchomości, znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków,
 - parków kulturowych;
- 5) uwzględnia się ustalenia gminnego programu opieki nad zabytkami;
- 6) w zależności od potrzeb, ustala się strefy ochrony konserwatorskiej obejmujące obszary, na których obowiązują określone ustaleniami planu ograniczenia, zakazy i nakazy, mające na celu ochronę znajdujących się na tym obszarze zabytków.

Zgodnie z powyższym, miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego miasta Terespol jako akty prawa miejscowego stanowią podstawę planowania przestrzennego. Mają one wiążące nadrzędne znaczenie dla gospodarki nieruchomościami. W obowiązujących planach wyznaczono ustalenia dotyczące zasad ochrony dziedzictwa kulturowego, zabytków, dóbr kultury współczesnej oraz zasad ochrony i kształtowania ładu przestrzennego.

Na terenie miasta obowiązuje miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego Miasta Terespol uchwalony przez Radę Miasta Terespol, uchwałą Nr XXXIV/185/2002 z dnia 30 września 2002 r. opublikowaną w Dzienniku Urzędowym Województwa Lubelskiego Nr 161, poz. 3686 z dnia 23.12.2002 r. oraz wprowadzonymi zmianami:

- a) uchwałą Nr VI/24/07 z dnia 16 marca 2007 r. opublikowaną w Dzienniku Urzędowym Województwa lubelskiego Nr 76, poz. 1546 z dnia 09 maja 2007 r.
- b) uchwałą Nr XXXVIII/215/10 z dnia 29 lipca 2010 r. opublikowaną w Dzienniku Urzędowym Województwa lubelskiego Nr 102, poz. 1918 z dnia 16 września 2010 r.
- c) uchwałą Nr XLI/262/14 Rady Miasta Terespol z dnia 26 września 2014 r. opublikowaną w Dzienniku Urzędowym Województwa lubelskiego poz. 3690 z dnia 17 listopada 2014 r.
- d) uchwałą Nr XVIII/121/16 Rady Miasta Terespol z dnia 10 czerwca 2016 r. opublikowaną w Dzienniku Urzędowym Województwa lubelskiego poz. 3272 z dnia 20 lipca 2016 r.
- e) uchwałą Nr XLIV/256/18 z dnia 16 października 2018 r. opublikowaną w Dzienniku Urzędowym Województwa Lubelskiego poz. 6281 z dnia 20 grudnia 2018 r.

Dodatkowo trwa procedura zmiany MPZP, która ma się zakończyć 31.03.2022 r.

Gminny program opieki nad zabytkami Miasta Terespol na lata 2021-2024

5.5. Zabytki w gminnej ewidencji zabytków

Do obowiązków samorządu lokalnego należy ochrona zabytków, które znajdują się na terenie gminy. Zadania te precyzuje art. 4 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. Gminy mają dbać między innymi o: „zapewnienie warunków prawnych, organizacyjnych i finansowych umożliwiających trwale zachowanie zabytków oraz ich zagospodarowanie i utrzymanie” oraz zapobiegać „zagrożeniom mogącym spowodować uszczerbek dla wartości zabytków”. Do obowiązków nałożonych przez ustawę na gminę należy: „uwzględnienie zadań ochronnych w planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym oraz przy kształtowaniu środowiska”, czemu ma służyć gminna ewidencja zabytków.

W gminnej ewidencji zabytków powinny być ujęte:

- 1) zabytki nieruchome wpisane do rejestru,
- 2) inne zabytki nieruchome znajdujące się w wojewódzkiej ewidencji zabytków,
- 3) inne zabytki nieruchome wyznaczone przez wójta (burmistrza, prezydenta miasta) w porozumieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków.

Szczegółowe wytyczne na temat opracowania i prowadzenia gminnej ewidencji zabytków zostały określone w Rozporządzeniu Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 26 maja 2011 r. w sprawie prowadzenia rejestru zabytków, krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem (Dz. U. z 2011 r., Nr 113, poz. 661) oraz Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 10 września 2019 r. zmieniające ww. rozporządzenie.

Konsekwencją ujęcia obiektów lub obszarów niewpisanych do rejestru zabytków w gminnej ewidencji zabytków jest obowiązek uzgodnienia z wojewódzkim konserwatorem zabytków planowanych przy nich działań za pośrednictwem właściwego organu gminy lub organu administracji architektoniczno-budowlanej. Uzgodnienia z wojewódzkim konserwatorem zabytków w odniesieniu do ww. ustawy obiektów prowadzone są na etapie wydania decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego (art. 53. ust. 4 pkt 2, art. 60 ust. 1 ustawy z dnia 27 marca 2003 r.) oraz na etapie wydania decyzji o pozwoleniu na budowę lub rozbiórkę obiektu budowlanego (art. 39 ust. 3 ustawy z dnia 7 lipca 1994 r. – Prawo budowlane). Ponadto właściciele lub posiadacze zabytków ujętych w gminnej ewidencji zabytków mają obowiązek zawiadomienia wojewódzkiego konserwatora zabytków o wszelkich zagrożeniach, niekorzystnych zmianach oraz o zmianie stanu prawnego zabytku. Mają też obowiązek uczestniczenia w kosztach badań archeologicznych prowadzonych na swoim terenie.

Zawiadomienie o zamiarze włączenia karty adresowej zabytku, o sporządzeniu nowej karty adresowej zabytku albo o zamiarze wyłączenia karty adresowej zabytku z gminnej ewidencji zabytków umieszcza się na stronie podmiotowej Biuletynu Informacji Publicznej do czasu zamieszczenia informacji odpowiednio o włączeniu karty adresowej zabytku, o włączeniu nowej karty adresowej zabytku do gminnej ewidencji zabytków albo o wyłączeniu karty adresowej zabytku z gminnej ewidencji zabytków. Ponadto Wójt (burmistrz, prezydent miasta) o zamiarze włączenia karty adresowej zabytku do gminnej ewidencji zabytków, o sporządzeniu nowej karty adresowej zabytku albo o zamiarze wyłączenia karty adresowej zabytku z gminnej ewidencji zabytków zawiadamia właściciela lub posiadacza zabytku albo nieruchomości lub rzeczy ruchomej, która przestała być zabytkiem, na co najmniej 14 dni przed planowanym terminem włączenia karty adresowej zabytku do gminnej ewidencji zabytków albo wyłączenia tej karty z gminnej ewidencji zabytków.

Ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, zmieniona w 2010 r., istotnie wzmacnia rangę gminnej ewidencji zabytków, poprzez między innymi obowiązek uzgadniania z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków projektów decyzji o ustaleniu o warunków zabudowy i zagospodarowania terenu (WZIZT) oraz projektów budowlanych dotyczących obiektów ujętych między innymi w gminnej ewidencji zabytków.

Gminny program opieki nad zabytkami Miasta Terespol na lata 2021-2024

Zgodnie z art. 21 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami podstawą do sporządzania programów opieki jest gminna ewidencja zabytków.

Gminna ewidencja zabytków miasta Terespol została opracowana w 2017 r., przyjęta Zarządzeniem nr 38/2017 Burmistrza Miasta Terespol z dnia 16 maja 2017 r., zmieniona Zarządzeniem nr 100/2019 Burmistrza Miasta Terespol z dnia 20 grudnia 2019 r. Spis obiektów ujętych w GEZ zawiera Załącznik nr 1 i 2.

Ewidencja jest dokumentem otwartym – powinna być stale weryfikowana i aktualizowana. Dotyczy to także włączania nowych obiektów do GEZ.

• ZABYTKI ARCHEOLOGICZNE

Od końca lat 70. XX w. wdrażany jest program tzw. AZP (Archeologiczne Zdjęcie Polski) – podział terenu całej Polski na pola, na których prowadzi się badania powierzchniowe. Ma na celu lokalizację stanowisk archeologicznych. Wszystkie zlokalizowane stanowiska powinny być ujęte w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego i uwzględnione w gminnych ewidencjach zabytków. Baza danych AZP jest bazą otwartą. Dołączane są do niej ciągle nowe informacje pochodzące z kolejnych badań i weryfikacji badań wcześniejszych.

Stanowiska na terenie miasta Terespol zewidencjonowano w ramach Archeologicznego Zdjęcia Polski: 59-91, 60-91 Jest 35 stanowisk archeologicznych (Załącznik nr 2) ujętych w gminnej ewidencji zabytków archeologicznych. Datowane są od epoki kamienia do epoki nowożytnej (do XIX w).

Wszystkie stanowiska wymagają jednak dokładnych badań, które potwierdziłyby występowanie na ich terenie materiału poznawczego. Ewidencja stanowisk archeologicznych nie jest jednak zbiorem zamkniętym i nie można wykluczyć, że w wyniku dalszej weryfikacji lub prowadzonych prac ziemnych uda się zidentyfikować nowe ślady osadnicze.

Poszczególne zasady ochrony stanowisk archeologicznych są doprecyzowane w procesie formułowania ustaleń miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego, z uwzględnieniem indywidualnej specyfiki danego stanowiska archeologicznego oraz przy rozpoznaniu możliwych dla niego zagrożeń. Przepisy te należy ująć w postaci nakazów, zakazów, dopuszczeń i ograniczeń w użytkowaniu terenów, zgodnie z wytycznymi rozporządzenia Ministra Infrastruktury z dnia 26 sierpnia 2003 r. w sprawie wymaganego zakresu projektu miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego (Dz. U. z 2003 r. nr 164, poz. 1587). Ponadto zapisy planu muszą spełniać wymogi norm prawnych ustalone w rozporządzeniu Prezesa Rady Ministrów z dnia 20 czerwca 2002 r. w sprawie „Zasad techniki prawodawczej” (t. j. Dz. U. z 2016 r. poz. 283).

Realizacja wszelkich inwestycji na obszarach zidentyfikowanych stanowisk archeologicznych wymaga pozwolenia organu ochrony zabytków oraz zapewnienia badań archeologicznych, w zakresie wyznaczonym przez Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków – art. 31. ustawy o ochronie zabytków.

Zgodnie z art. 36 ust. 1 pkt. 12 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, prowadzenie poszukiwań zabytków może się odbywać na podstawie pozwolenia wojewódzkiego konserwatora zabytków. Znalazcy przedmiotu, co do którego istnieje przypuszczenie, że jest zabytkiem, jest obowiązany wstrzymać wszelkie roboty mogące uszkodzić lub zniszczyć odkryty przedmiot; zabezpieczyć, przy użyciu dostępnych środków, ten przedmiot i miejsce jego odkrycia; niezwłocznie zawiadomić o tym właściwego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków, a jeśli nie jest to możliwe, właściwego wójta (burmistrza, prezydenta miasta).

W przypadku kolizji z wszystkimi stanowiskami archeologicznymi należy wprowadzić zapisy umożliwiające przeprowadzenie niezbędnych badań archeologicznych zagrożonych zniszczeniem, na które należy uzyskać pozwolenie od wojewódzkiego konserwatora zabytków.

Gminny program opieki nad zabytkami Miasta Terespol na lata 2021-2024

6. Ocena stanu dziedzictwa kulturowego miasta – analiza SWOT

Analiza SWOT stanowi jedną z najpopularniejszych technik analitycznych, pozwalających na porządkowanie informacji oraz diagnozowanie sytuacji wspólnoty samorządowej w konkretnym aspekcie. Stanowi użyteczną pomoc przy dokonywaniu oceny zasobów i otoczenia danej jednostki samorządu terytorialnego, ułatwia też identyfikację problemów i określenie priorytetów rozwoju. Jej nazwa to skrót od pierwszych liter angielskich słów, stanowiących jednocześnie pola przyporządkowania czynników mogących mieć wpływ na powodzenie planu strategicznego – silne strony, słabe strony, szanse i zagrożenia.

Czynniki rozwoju podzielić można – ze względu na ich pochodzenie – na wewnętrzne, na które społeczność lokalna ma wpływ (silne i słabe strony), oraz na czynniki zewnętrzne – umiejscowione w bliższym i dalszym otoczeniu jednostki (szanse i zagrożenia), na które społeczność lokalna nie ma bezpośredniego wpływu. Jednocześnie czynniki te można podzielić według kryterium charakteru wpływu na społeczność lokalną, dzięki czemu wyróżnić można czynniki: pozytywne, czyli atuty i szanse, oraz negatywne, czyli słabości i zagrożenia.

W Tabeli nr 2 zostały przedstawione silne i słabe strony oraz szanse i zagrożenia dotyczące zasobu zabytkowego, warunków dla realizacji działań w zakresie inicjowania, wspierania, koordynowania badań i prac budowlanych w odniesieniu do nieruchomości zabytkowych, jak również upowszechniania i promowania dziedzictwa materialnego i niematerialnego dla rozwoju miasta Terespol.

Tabela nr 2. Analiza SWOT

CZYNNIKI WEWNĘTRZNE I ZEWNĘTRZNE MAJĄCE WPLYW NA DZIEDZICTWO KULTUROWE MIASTA TERESPOL	
SILNE STRONY	SŁABE STRONY
<ul style="list-style-type: none"> • zaktualizowana gminna ewidencja zabytków; • miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego zawierające kierunki ochrony dziedzictwa kulturowego; • położenie na historycznym trakcie do Brześcia, w centrum kompleksu Twierdzy Brzeskiej, co stanowi doskonałą bazę wypadową do zwiedzania poszczególnych obiektów; • wielokulturowe dziedzictwo reprezentowane przez zachowane zabytki sakralne różnych wyznań; • bardzo ważnym miejscem działającym w obszarze kultury na terenie miasta jest Prochownia w Zespole Fortów Twierdzy Brzeskiej w Terespolu; • aktywnie działające instytucje zajmujące się szerzeniem kultury – Miejski Ośrodek Kultury, Miejska Biblioteka Publiczna oraz Koło Miłośników Fortyfikacji i Historii.; • położenie na terenie Nadbużańskiego Obszaru Chronionego Krajobrazu; • dobra współpraca transgraniczna z Brześciem w zakresie projektów „miękkich” – organizacja wydarzeń kulturalnych, sportowych. 	<ul style="list-style-type: none"> • niewystarczająco rozwinięta baza usług kulturalno-rekreacyjnych; • nieprawidłowe modernizacje obiektów zabytkowych; • niezadawalający stan środków finansowych miasta przeznaczonych na dotacje na remonty i konserwacje zabytków; • brak zaplecza infrastrukturalnego i środków dla rewitalizacji i ochrony obiektów dziedzictwa kulturowego, a w rezultacie zły stan techniczny obiektów zabytkowych; • niewielka infrastruktura szlaków i ścieżek turystycznych; • słabo rozwinięta baza turystyczna, w tym niewystarczająca ilość obiektów noclegowych i gastronomicznych; • brak instytucji obsługi ruchu turystycznego; • nieznaczna promocja miasta pod względem turystyki oraz walorów kulturowych i środowiskowych.

Gminny program opieki nad zabytkami Miasta Terespol na lata 2021-2024

SZANSE	ZAGROŻENIA
<ul style="list-style-type: none"> • wzrastająca liczba właściwie przeprowadzanych prac remontowo-budowlanych przez prywatnych właścicieli obiektów zabytkowych; • przygraniczne usytuowanie miasta na trasie głównych europejskich szlaków; • różnorodność atrakcji turystycznych; • występowanie obiektów i zespołów zabytkowych mogących zainteresować potencjalnych turystów; • dynamicznie rozwijającą się działalność kulturalna; • stworzenie warunków dla lokalizacji wydarzeń kulturalnych o ponadlokalnym znaczeniu; • zwiększający się napływ turystów; • kreowanie nowych obszarów i produktów turystycznych w oparciu o atrakcyjny sposób zagospodarowania obiektów zabytkowych; • systematyczne opracowywanie aktualizacji dokumentów na poziomie miasta; • rosnąca rola samorządu włączającego się w sferę ochrony dziedzictwa; • wprowadzenie i egzekwowanie polityki ochrony walorów środowiska naturalnego i kształtowania przestrzennego; • możliwość wsparcia finansowego z różnych źródeł, w tym ze środków Unii Europejskiej; • wzrost dotacji na prace z zakresu ochrony i opieki nad zabytkami, w tym na prace konserwatorskie i obiekty ujęte w gminne ewidencji zabytków. 	<ul style="list-style-type: none"> • brak realnych systematycznych zachęt dla prywatnych inwestycji w zabytki; • pogarszający się stan techniczny niektórych obiektów zabytkowych na terenie miasta; • bardzo wysokie koszty remontów obiektów zabytkowych; • niewiele zdefiniowanych programów operacyjnych oraz zakresów wsparcia dla przyszłej perspektywy finansowej Unii Europejskiej (na lata 2021-2027); • działania inwestycyjne prowadzone m.in. przez prywatnych właścicieli obiektów, w których interes indywidualny inwestora jest przedkładany nad dobro społeczne, tj. dobro zabytku; • łączenie zabudowy oraz „obudowywanie” obiektów zabytkowych przybudówkami o skali i formie odbiegającej od historycznej zabudowy; • samowola budowlana – wprowadzanie elementów obcych, nowej zabudowy, np. nieprzemysłanej, niezgodnej z historyczną kolorystyką; • niedostosowanie sposobu użytkowania niektórych obiektów zabytkowych do ich charakteru; • odpływ wysoko wykwalifikowanej kadry z terenu miasta, migracja zarobkowa młodszych pokoleń i związane z tym zatrącanie więzi z regionem.

7. Założenia programowe oraz zasady oceny realizacji Gminnego programu opieki nad zabytkami

- Ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami określa główne cele GPOnZ, do których należą:
- włączenie problemów ochrony zabytków do systemu zadań strategicznych, wynikających z koncepcji przestrzennego zagospodarowania kraju,
 - uwzględnienie uwarunkowań ochrony zabytków, w tym krajobrazu kulturowego i dziedzictwa archeologicznego, łącznie z uwarunkowaniami ochrony przyrody i równowagi ekologicznej,
 - zahamowanie procesów degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania,
 - wyeksponowanie poszczególnych zabytków oraz walorów krajobrazu kulturowego,
 - podejmowanie działań zwiększających atrakcyjność zabytków dla potrzeb społecznych, turystycznych i edukacyjnych oraz wspieranie inicjatyw sprzyjających wzrostowi środków finansowych na opiekę nad zabytkami,
 - określenie warunków współpracy w właścicielami zabytków, eliminujących sytuacje konfliktowe związane z wykorzystaniem tych zabytków,
 - podejmowanie przedsięwzięć umożliwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami.

Gminny program opieki nad zabytkami Miasta Terespol na lata 2021-2024

W GPOnZ wyznaczono dwa priorytety, kierunki działań oraz zadania, które są kontynuacją działań określonych w Gminnym programie opieki nad zabytkami miasta Terespol na lata 2017-2020. Zostały one sformułowane w perspektywie wieloletniej i wykraczają często poza czteroletni okres obowiązywania GPOnZ. Możliwy jest podział realizacji zadań na podokresy w powiązaniu z ustawowym obowiązkiem złożenia po 2 latach przez władze gminy sprawozdania z częściowego wykonania GPOnZ. Wykonanie takiego sprawozdania, powinno być poprzedzone oceną poziomu realizacji GPOnZ, która powinna uwzględniać: wykonanie zadań, które zostały przyjęte do realizacji w czteroletnim okresie obowiązywania GPOnZ oraz efektywność ich wykonania. Sposób weryfikacji zadań został ujęty w ostatniej kolumnie w Tabeli nr 3 i 4.

Poprawa stanu dziedzictwa kulturowego nie będzie możliwa bez powstania świadomej potrzeby jego zachowania oraz działań związanych z użytkowaniem zabytków w sposób odpowiedni dla ich walorów. Suma działań powinna powodować aktywizację społeczną, ekonomiczną i podniesienie atrakcyjności regionu.

W związku z wyznaczonymi celami głównymi samorząd w kwestii dziedzictwa kulturowego powinien kierować się następującymi priorytetami:

PRIORYTET I: Rewaloryzacja dziedzictwa kulturowego jako jeden z głównych czynników rozwoju społeczno-gospodarczego miasta.

PRIORYTET II: Działania edukacyjne skierowane do społeczności lokalnych w celu budowania tożsamości kulturowej oraz promocja zewnętrzna wartości kulturowych regionu.

Tabela nr 3. Kierunki działań i zadania w ramach Priorytetu nr I

PRIORYTET I: Rewaloryzacja dziedzictwa kulturowego jako jeden z głównych czynników rozwoju społeczno - gospodarczego miasta		
KIERUNKI DZIAŁAŃ	ZADANIA	SPOSÓB WERYFIKACJI
Działania zmierzające do poprawy stanu zachowania obiektów zabytkowych.	Realizacja zadań własnych miasta w kwestii poprawy stanu i utrzymania obiektów zabytkowych, będących jej własnością: 1. prochownia Terespol w zespole fortów Twierdzy Brzeskiej, 2. pomnik upamiętniający zakończenie budowy Traktu Brzeskiego, wraz z ogrodzeniem i otoczeniem.	Jakie obiekty wyznaczono do remontu, co zrealizowano, zakres działań, wartość inwestycji, czy pozyskano dofinansowanie/dotacje
	Planowane działania przy zabytkach: 1. Remont pomnika przy ul. Wojska Polskiego przy Akademickim LO. Prace mają trwać do końca czerwca 2022 r. Prace będą realizowane dzięki otrzymanemu dofinansowaniu z UE na zadanie pn. „Zachowanie i udostępnienie zabytkowego pomnika budowy Traktu Brzeskiego wraz z ofertą kulturalną w Terespolu”, w zakres którego wchodzić będą prace konserwatorskie pomnika, budowa nowego oświetlenia wokół wraz z iluminacją świetlną. Nieopodal pomnika, na terenie szkoły, planowane jest utworzenie skweru rekreacyjnego, ze stolikiem do gry w szachy i ławkami do odpoczynku, na którym będą organizowane wydarzenia kulturalne, powiązane z historią obiektu.	Zakres prac, z kim współpracowano, wartość poniesionych środków
	Zapoznanie właścicieli i dysponentów obiektów zabytkowych z możliwościami uzyskania dotacji	W jakiej formie informowano, gdzie, z kim współpracowano

Gminny program opieki nad zabytkami Miasta Terespol na lata 2021-2024

	i środków pozabudżetowych na określone zadania z zakresu ochrony i opieki nad zabytkami.	
Podejmowanie działań zwiększających atrakcyjność zabytków dla potrzeb turystycznych i edukacyjnych.	Zaopatrzenie wszystkich obiektów wpisanych do rejestru zabytków w tablice informujące o ich historii i znaczeniu dla regionu.	Ile obiektów oznakowano, z kim współpracowano, jakie działania podjęto, wartość poniesionych środków
Działania organizacyjne związane z ochroną zabytków i dziedzictwa kulturowego.	Zadania dla gminnej ewidencji zabytków: 1. Zakładanie nowych kart adresowych dla zabytków dotychczas nierozpoznanych i nie uwzględnionych w ewidencji, a istotnych dla obrazu dziedzictwa kulturowego na terenie miasta; 2. Systematyczne uzupełnianie kart adresowych o uzyskane nowe dane i aktualizowaną w przypadku zmian w wyniku rozbiórek i remontów dokumentację fotograficzną; 3. Skreślenia z ewidencji obiektów nieistniejących oraz takich, które utraciły cechy zabytkowe w wyniku modernizacji. Działania przy obiektach ujętych w gminnej ewidencji zabytków wymagają opiniowania, uzgodnienia Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków.	Ilość przeprowadzonych aktualizacji, czy dodano/usunięto obiekt z ewidencji, czy przyjęto zmianę Zarządzeniem dla gminnej ewidencji zabytków
	Opracowywanie sprawozdań z realizacji zadań GPOnZ zgodnie z przepisami co dwa lata, następnie przedstawienie sprawozdania na sesji Rady Miasta.	Czy opracowano sprawozdania, czy były prezentowane na sesji
	Uwzględnianie ochrony zabytków znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego, decyzjach o warunkach zabudowy oraz w decyzjach o ustaleniu lokalizacji celu publicznego.	Czy i jak są chronione obiekty ujęte w GEZ
	Okresowa aktualizacja Planu ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych.	Czy wykonywano aktualizację Planu
	Prowadzenie monitoringu możliwości pozyskiwania zewnętrznych środków finansowych, w tym również z różnych programów i inicjatyw europejskich, przeznaczonych na działania związane z ochroną dziedzictwa kulturowego.	W jakiej formie monitorowano, czy z kimś współpracowano, ilość złożonych wniosków, wartość pozyskanych funduszy

Gminny program opieki nad zabytkami Miasta Terespol na lata 2021-2024

Tabela nr 4. Zadania w ramach Priorytetu nr II

PRIORYTET II: Działania edukacyjne skierowane do społeczności lokalnych w celu budowania tożsamości kulturowej oraz promocja zewnętrzna wartości kulturowych regionu.		
KIERUNKI DZIAŁAŃ	ZADANIA	SPOSÓB WERYFIKACJI
Edukacja społeczności lokalnej w kwestii znaczenia dziedzictwa dla regionu.	Organizowanie i wspieranie organizacji konkursów, wystaw, imprez, kiermaszy, rajdów i festynów kulturowych z dziedzictwem kulturowym w tle przy ścisłej współpracy np. z Miejskim Ośrodkiem Kultury, Miejską Biblioteką Publiczną, Kołem Miłośników Fortyfikacji i Historii.	Jakie działania realizowano, gdzie, w jakiej formie, czego dotyczyły, z kim współpracowano, wartość zaplanowanych/poniesionych środków
	Kontynuacja edukacji regionalnej w szkołach – współpraca z instytucjami i organizacjami propagującymi edukację regionalną, udział uczniów w konkursach o tematyce regionalnej.	
Zapewnienie szerokiego dostępu do informacji o dziedzictwie kulturowym regionu i zabytkach.	Udostępnianie na stronach internetowych Urzędu Miasta informacji o zabytkach.	Jakie informacje udostępniono, dla ilu obiektów, ilość odsłon
	Aktywna współpraca z mediami w celu promocji zabytków i upowszechniania działań związanych z opieką nad zabytkami.	Z kim współpracowano, czy i gdzie zamieszczono informacje, na jaki temat
Popularyzacja dziedzictwa kulturowego regionu.	Wydawanie i wspieranie publikacji (w tym folderów promocyjnych, przewodników) poświęconych dziedzictwu kulturowemu i historii regionu.	Ilość wydanych publikacji, ilość osób zainteresowanych publikacjami
	Opracowanie i urządzenie systemu ścieżek turystycznych, rowerowych, dydaktycznych związanych z dziedzictwem kulturowym miasta.	Czy i gdzie utworzono ścieżki, jakich obiektów dotyczyły
	Wspieranie imprez kulturalnych, popularyzujących dziedzictwo kulturowe miasta, takich jak np. Międzynarodowy Festiwal Kolęd Wschodniosłowiańskich, Otwarty Konkurs Poezji Śpiewanej „VOIC PO TICA” o Nagrodę Starosty Bialskiego.	Jakie imprezy zorganizowano, gdzie, z kim współpracowano, wartość poniesionych środków

Gminny program opieki nad zabytkami Miasta Terespol na lata 2021-2024

8. Instrumentarium realizacji Gminnego programu opieki nad zabytkami

GPOnZ realizowany będzie poprzez wykonanie wskazanych zadań, na rzecz osiągnięcia przyjętych kierunków działań. Podstawę instrumentarium stanowią obowiązujące przepisy prawa oraz zawarte w nich regulacje. Regulacje te dotyczą instrumentów ekonomiczno-prawnych, społecznych oraz finansów publicznych. Zakłada się, że zadania określone w niniejszym GPOnZ będą wykonywane za pomocą następujących instrumentów:

• **instrumenty prawne**, wynikające z obowiązujących przepisów prawnych:

- wpis do rejestru zabytków,
- decyzje administracyjne z zakresu ochrony i opieki nad zabytkami, np. wojewódzkiego konserwatora zabytków;
- ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami,
- ustawa o zmianie ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami oraz niektórych innych ustaw,
- ustawa o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym,
- ustawa Prawo budowlane,
- ustawa Prawo ochrony środowiska,
- ustawa o ochronie przyrody,
- ustawa o gospodarce nieruchomościami,
- ustawa o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej,
- ustawa o zmianie niektórych ustaw w związku ze wzmocnieniem narzędzi ochrony krajobrazu.

• **instrumenty finansowe:**

- korzystanie z programów uwzględniających finansowanie z funduszy europejskich oraz dotacje, subwencje,
- współpraca pomiędzy podmiotami publicznymi a sektorem prywatnym w ramach „Partnerstwa publiczno-prywatnego” (PPP).

• **instrumenty społeczne:**

- prowadzenie działań z zakresu współpracy i współdziałania z właścicielami oraz użytkownikami zabytków (władzami kościelnymi i parafiami, osobami fizycznymi), a także edukacja i informacja odnośnie dziedzictwa kulturowego miasta Terespol),
- edukacja kulturowa,
- pozyskanie poparcia społecznego na rzecz ochrony środowiska kulturowego,
- współdziałanie z organizacjami społecznymi.

• **instrumenty koordynacji:**

- realizacja projektów i programów miasta Terespol dotyczących ochrony dziedzictwa kulturowego miasta (np. strategia rozwoju, plany rozwoju lokalnego, programy ochrony środowiska przyrodniczego, koncepcje, plany rewitalizacji),
- współpraca z wojewódzkim konserwatorem zabytków,
- współpraca z sąsiednimi samorządami w celu wypracowania wspólnej polityki ochrony środowiska kulturowego i przyrodniczego.

• **instrumenty kontrolne:**

- aktualizacja i weryfikacja gminnej ewidencji zabytków,
- oceny zmian w zagospodarowaniu przestrzennym miasta Terespol,
- sporządzanie co dwa lata sprawozdania z realizacji GPOnZ oraz aktualizacja GPOnZ związana z ustawowym czteroletnim okresem obowiązywania,
- monitorowanie stanu zachowania i funkcjonowania środowiska kulturowego,
- prowadzenie stałej obserwacji procesów i zjawisk istotnych z punktu widzenia realizacji GPOnZ.

Gminny program opieki nad zabytkami Miasta Terespol na lata 2021-2024

9. Źródła finansowania Gminnego programu opieki nad zabytkami

Zgodnie z obowiązującą ustawą o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, dbałość o zabytek polega między innymi na zapewnieniu warunków do dokumentowania zabytku, popularyzacji wiedzy o nim, prowadzeniu prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych oraz utrzymaniu zabytku i jego otoczenia w jak najlepszym stanie. Finansowanie tych działań jest obowiązkiem nie tylko właściciela zabytku, lecz także każdego podmiotu mającego tytuł prawny do zabytku, a więc trwałych zarządców, użytkowników wieczystych. Dla jednostki samorządu terytorialnego posiadającej tego rodzaju tytuł prawny do obiektu, opieka nad zabytkiem jest zadaniem własnym. Ochrona zabytków i opieka nad nimi, a także wszelkie działania związane ze zmianą ich funkcji w przestrzeni publicznej oraz ich popularyzacją i udostępnianiem społecznym, mogą być finansowane z różnych źródeł w zależności od typu działań.

Niniejszy rozdział wskazuje możliwości w zakresie pozyskiwania dodatkowych środków ze źródeł pozabudżetowych. Ważne jest, by władze miasta z własnej inicjatywy podjęły próbę wygospodarowania w budżecie środków przeznaczonych na realizację zapisów GPOnZ. Tym bardziej, że znaczna część źródeł zewnętrznych wymaga zapewnienia wkładu własnego w finansowanych przez nie projektach. Główny obowiązek związany z opieką, ochroną oraz finansowaniem wszelkich prac konserwatorskich lub robót budowlanych, spoczywa na właścicielach i użytkownikach obiektów zabytkowych.

Źródła zewnętrznego finansowania można podzielić następująco:

• **źródła krajowe:**

- dotacje Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego,
- dotacje wojewódzkiego konserwatora zabytków,
- dotacje wojewódzkie,
- dotacje gminne,
- Fundusz Termomodernizacji i Remontów,
- Wojewódzki Fundusz Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej,
- Narodowy Fundusz Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej (NFOŚiGW),
- programy operacyjne Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego,
- promesa Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego,
- fundusze od fundacji,
- Narodowy Fundusz Ochrony Zabytków,
- Fundusz Kościelny.

• **źródła pozostałe:**

- źródła unijne w ramach funduszy strukturalnych,
- źródła pozaunijne – Mechanizm Norweski i Mechanizm Finansowy EOG.

Gminny program opieki nad zabytkami Miasta Terespol na lata 2021-2024

9.1. Dotacje

Zgodnie z ustawą o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, dotacja może zostać udzielona osobie fizycznej, jednostce samorządu terytorialnego lub innej jednostce organizacyjnej będącej właścicielem bądź posiadaczem zabytku wpisanego do rejestru lub znajdującym się w gminnej ewidencji zabytków. Dotacja udzielana jest na wykonanie prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych, planowanych do przeprowadzenia w roku złożenia wniosku lub następnym, bądź na zasadzie refundacji poniesionych już nakładów przed upływem 3 lat po wykonaniu prac.

Art. 77 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami określa szczegółowo wykaz działań, które mogą podlegać dofinansowaniu. Dotacja na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane może obejmować wyłącznie nakłady konieczne poniesione na przeprowadzenie następujących działań:

- sporządzenie ekspertyz technicznych i konserwatorskich,
- przeprowadzenie badań konserwatorskich lub architektonicznych,
- wykonanie dokumentacji konserwatorskiej,
- opracowanie programu prac konserwatorskich i restauratorskich,
- wykonanie projektu budowlanego zgodnie z przepisami Prawa budowlanego,
- sporządzenie projektu odtworzenia kompozycji wnętrz,
- zabezpieczenie, zachowanie i utrwalenie substancji zabytku,
- stabilizację konstrukcyjną części składowych zabytku lub ich odtworzenie w zakresie niezbędnym dla zachowania tego zabytku,
- odnowienie lub uzupełnienie tynków i okładzin architektonicznych albo ich całkowite odtworzenie, z uwzględnieniem charakterystycznej dla tego zabytku kolorystyki,
- odtworzenie zniszczonej przynależności zabytku, jeżeli odtworzenie to nie przekracza 50% oryginalnej substancji tej przynależności,
- odnowienie lub całkowite odtworzenie okien, w tym ościeżnic i okiennic, zewnętrznych drzwi i drzwi, więźby dachowej, pokrycia dachowego, rynien i rur spustowych,
- modernizację instalacji elektrycznej w zabytkach drewnianych lub w zabytkach, które posiadają oryginalne, wykonane z drewna części składowe i przynależności,
- wykonanie izolacji przeciwwilgociowej,
- uzupełnianie narysów ziemnych dzieł architektury obronnej oraz zabytków archeologicznych nieruchomych o własnych formach krajobrazowych,
- działania zmierzające do wyeksponowania istniejących, oryginalnych elementów zabytkowego układu parku lub ogrodu,
- zakup materiałów konserwatorskich i budowlanych, niezbędnych do wykonania prac i robót przy zabytku wpisanym do rejestru lub znajdującym się w gminnej ewidencji zabytków,
- zakup i montaż instalacji przeciwwłamaniowej oraz przeciwpożarowej i odgromowej.

Standardowo dotacja udzielana jest w wysokości do 50% nakładów koniecznych na wykonanie powyższych działań. Natomiast wysokość dotacji może zostać zwiększona, nawet do 100% nakładów koniecznych, w wypadku jeżeli:

- zabytek posiada wyjątkową wartość historyczną, artystyczną lub naukową,
- wymaga przeprowadzenia złożonych pod względem, technologicznym prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych,
- stan zachowania zabytku wymaga niezwłocznego podjęcia prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych.

Jednocześnie łączna kwota dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru lub znajdującym się w gminnej ewidencji zabytków, udzielonych przez ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego, wojewódzkiego konserwatora zabytków bądź

Gminny program opieki nad zabytkami Miasta Terespol na lata 2021-2024

organ stanowiący gminy, powiatu lub samorządu województwa, nie może przekraczać wysokości 100% nakładów koniecznych na wykonanie tych prac lub robót.

• **Dotacje Lubelskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków** – zasady finansowania opieki nad zabytkami uregulowane są art.71-83 ustawy z dnia 23 lipca 2003r o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Rozdział 7 – Zasady finansowania i opieki nad zabytkami) tekst jednolity Dz. U. z 2017 r., poz. 2187, oraz Rozporządzeniem Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 16 sierpnia 2017 r – w sprawie dotacji celowej na prace konserwatorskie lub restauratorskie przy zabytku wpisanym na Listę Skarbów Dziedzictwa oraz prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków.

Terminy składania wniosków:

– prace planowane – do 30 listopada– roku poprzedzającym rok przeprowadzenia prac,

– refundacja – do 30 czerwca – roku , w którym dotacja ma być udzielona, na dofinansowanie prac przeprowadzonych w okresie 3 lat poprzedzających rok złożenia wniosku.

Wniosek o udzielenie dotacji – refundacji wnioskodawca może złożyć po przeprowadzeniu wszystkich prac lub robót przy zabytku określonych w pozwoleniu konserwatorskim.

• **Dotacje wojewódzkie i powiatowe**

Dofinansowanie prac przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków lub znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków odbywa się na podstawie art. 81 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami oraz na podstawie uchwały Sejmiku Województwa/Powiatu w sprawie trybu i zasad przyznawania dotacji celowej na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy tym zabytku.

Dotacje z budżetu Województwa Lubelskiego – przyznawane są zgodnie z uchwałą nr II/18/06 Sejmiku Województwa Lubelskiego z dnia 18 grudnia 2006 r. w sprawie zasad udzielania dotacji celowych na prace konserwatorskie i restauratorskie przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków, zmieniona uchwałą nr III/45/06 z dnia 28 grudnia 2006 r. oraz uchwałą XXXVIII/682/09 z dnia 9 grudnia 2009 r.

Dotacje z budżetu powiatu bialskiego – poprawie stanu obiektów zabytkowych znajdujących się na obszarze powiatu służy możliwość uzyskania dotacji, uregulowana w uchwale Nr XII/72/2019 Rady Powiatu w Białej Podlaskiej z dnia 3 lipca 2019 r. w sprawie określenia zasad udzielania dotacji na sfinansowanie prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków lub gminnej ewidencji zabytków znajdujących się na terenie powiatu bialskiego (Dziennik Urzędowy Województwa Lubelskiego z 2019 r. poz. 4414). Wniosek o udzielenie dotacji składa się do dnia 30 marca roku, w którym dotacja ma być udzielona.

• **Dotacje gminne**

Zgodnie z art. 81 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, ustawą o zmianie ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami oraz niektórych innych ustaw oraz zgodnie z ustawą z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym (t. j. Dz. U. z 2020 r. poz. 713 ze zm.), dofinansowanie na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru lub znajdującym się w gminnej ewidencji zabytków może być udzielone przez organ stanowiący gminy, powiatu lub samorządu województwa, na zasadach określonych w podjętej przez ten organ uchwale. Dla jednostki samorządu terytorialnego, posiadającej tytuł prawny do obiektu, opieka nad zabytkiem jest ponadto jej zadaniem własnym. Zasady i tryb postępowania o udzielenie dotacji z budżetu gminy na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków określa odpowiednia uchwała podjęta przez radę gminy.

Miasto Terespol nie posiada opracowanej uchwały w sprawie określenia zasad udzielania dotacji na sfinansowanie prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków lub gminnej ewidencji zabytków

Gminny program opieki nad zabytkami Miasta Terespol na lata 2021-2024

9.2. Źródła zewnętrznego finansowania – krajowe

• Konkurs „Zabytek Zadbany”

„Zabytek Zadbany” jest corocznym konkursem ogłaszanym przez Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego. Nadzór nad konkursem sprawuje Generalny Konserwator Zabytków. Od 2011 r. podmiotem realizującym procedurę konkursową jest Narodowy Instytut Dziedzictwa.

Konkurs skierowany jest do właścicieli, posiadaczy i zarządców zabytkowych obiektów wpisanych do rejestru zabytków. Jego celem jest promocja opieki nad zabytkami i upowszechnianie najlepszych wzorów właściwego utrzymania i zagospodarowania obiektów. Charakter edukacyjny konkursu polega na popularyzacji wiedzy dotyczącej właściwego postępowania z zabytkami architektury podczas ich użytkowania oraz w trakcie przeprowadzanych remontów.

Obiekty można zgłaszać w 6 kategoriach:

- 1) Utrwalenie wartości zabytkowej obiektu,
- 2) Rewaloryzacja przestrzeni kulturowej i krajobrazu (w tym założenia dworskie i pałacowe),
- 3) Adaptacja obiektów zabytkowych,
- 4) Architektura i budownictwo drewniane,
- 5) Architektura przemysłowa i budownictwo inżynieryjne,
- 6) Kategoria specjalna: właściwe użytkowanie i stała opieka nad zabytkiem.

• Fundusz Termomodernizacji i Remontów

Celem rządowego programu wsparcia remontów i termomodernizacji jest poprawa stanu technicznego istniejących zasobów mieszkaniowych, ze szczególnym uwzględnieniem ich termomodernizacji. Z programu mogą skorzystać właściciele zasobów mieszkaniowych (gminy, spółdzielnie mieszkaniowe, właściciele mieszkań zakładowych i prywatni właściciele). Jego beneficjentami są także osoby mieszkające w budynkach objętych programem, gdyż poprawia się komfort zamieszkiwania z jednoczesnym zmniejszeniem opłat za energię cieplną.

Program realizowany na podstawie ustawy o wspieraniu termomodernizacji i remontów obejmuje dwa główne moduły – wsparcie przedsięwzięć termomodernizacyjnych i wsparcie przedsięwzięć remontowych. Wprowadza on także dodatkowe wsparcie dla właścicieli budynków mieszkalnych objętych w przeszłości czynszem regulowanym. Wsparcie jest udzielane w postaci tzw. premii, czyli spłaty części kredytu wykorzystanego na realizację przedsięwzięcia. Spłata jest dokonywana ze środków Funduszu Termomodernizacji i Remontów, obsługiwanego przez Bank Gospodarstwa Krajowego i zasilanego ze środków budżetu państwa.

• Narodowy Fundusz Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej (NFOŚiGW)

Narodowy Fundusz Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej (NFOŚiGW) jest głównym źródłem finansowania w Polsce inwestycji proekologicznych. Wraz z wojewódzkimi funduszami ochrony środowiska i gospodarki wodnej NFOŚiGW tworzy system funduszy ekologicznych.

W ramach NFOŚiGW realizowane są projekty termomodernizacji zabytkowych budynków. Remonty termomodernizacyjne przyczynią się do redukcji zużycia energii pierwotnej i końcowej oraz spowodują obniżenie kosztów zużycia energii elektrycznej i ciepłej. Dodatkowo prace remontowe będą miały również walor konserwatorski, gdyż zostaną przeprowadzone w obiektach zabytkowych, cennych dla kultury narodowej.

• Program Kultura – Interwencje

Organizatorem Programu Kultura – Interwencje jest Narodowe Centrum Kultury. Jest on realizowany zgodnie z założeniami Paktu dla Kultury. Celem strategicznym Programu jest tworzenie warunków dla wzmocnienia tożsamości i uczestnictwa w kulturze na poziomie regionalnym, lokalnym i krajowym poprzez finansowe wsparcie realizacji projektów upowszechniających dorobek kultury i zwiększających obecność kultury w życiu społecznym.

Gminny program opieki nad zabytkami Miasta Terespol na lata 2021-2024

Koncepcja programu została oparta na założeniu, że uczestnictwo w kulturze sprzyja podnoszeniu kompetencji społeczeństwa, tworzeniu warunków do rozwijania aktywności twórczej i przygotowaniu obywateli do aktywnego udziału w różnych formach życia społecznego. O wsparcie w ramach programu Kultura – Interwencje mogą ubiegać się zarówno samorządowe instytucje kultury (z wyłączeniem instytucji współprowadzonych przez Ministra oraz jednostki samorządu terytorialnego), jak i organizacje pozarządowe.

• **Finansowanie z fundacji**

Kolejną możliwością pozyskiwania funduszy zewnętrznych jest finansowanie pochodzące z fundacji. Można tu wymienić np. fundacje bankowe, Fundację LOTTO Milion Marzeń, Fundację Polska Miedź – KGHM, Fundację PGNiG, Fundację Orange.

• **Narodowy Fundusz Ochrony Zabytków**

Dnia 1 stycznia 2018 r. weszły w życie przepisy ustawy z dnia 22 czerwca 2017 r. o zmianie ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, tworzące Narodowy Fundusz Ochrony Zabytków jako państwowy fundusz celowy. To jest pierwsze pozabudżetowe źródło ich finansowania. Fundusz początkowo zasilony zostanie z kar administracyjnych oraz nawiązek orzekanych przez sądy za przestępstwa popełniane przeciwko zabytkom. Nowelizacja zakłada wprowadzenie administracyjnych kar pieniężnych w miejsce grzywnien wyznaczanych wskutek postępowań w sprawach o wykroczenia. Grzywny, które były zasądzone przez sądy, były rażąco niskie. Niektórym opłacało się więc niszczyć zabytek, a grzywnę wpisać np. w koszty inwestycyjne. Kary administracyjne są nakładane przez wojewódzkich konserwatorów od 1 stycznia 2018 r.

Narodowy Fundusz Ochrony Zabytków pozwoli na szybkie dofinansowanie zabytków uszkodzonych, np. wskutek katastrof, jak powódzie czy pożary. Dodatkowe pieniądze pozwolą na pilne ratowanie zabytków, czyli naprawę uszkodzonego dachu, rynien czy powybijanych okien. Środkami Funduszu będzie dysponował Generalny Konserwator Zabytków, działający w imieniu Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego.

• **Fundusz dopłat z Banku Gospodarstwa Krajowego w Warszawie**

Celem rządowego programu bezzwrotnego finansowego wsparcia budownictwa jest zwiększenie zasobu lokali mieszkalnych oraz lokali i pomieszczeń z zakresu pomocy społecznej, służących zaspokajaniu potrzeb osób o niskich i przeciętnych dochodach.

• **Fundusz Kościelny**

Fundusz Kościelny został powołany na mocy art. 8 ustawy z dnia 20 marca 1950 r. o przejęciu przez Państwo dóbr martwej ręki, poręczeniu proboszczom posiadania gospodarstw rolnych i utworzeniu Funduszu Kościelnego (Dz. U. Nr 9, poz. 87, z późn. zm.) jako forma rekompensaty dla kościołów za przejęte przez Państwo nieruchomości ziemskie.

Kościelne osoby prawne mogą ubiegać się o przyznanie dotacji z Funduszu Kościelnego na konserwację i remonty obiektów sakralnych i kościelnych o wartości zabytkowej w znaczeniu nadanym przez aktualne ustawodawstwo.

Szczegółowe informacje dotyczące zasad postępowania przy udzielaniu dotacji z Funduszu Kościelnego ogłasza Minister Spraw Wewnętrznych i Administracji na stronie internetowej Ministerstwa Spraw Wewnętrznych i Administracji, zwanego dalej „MSWiA”, oraz w BIP MSWiA.

Gminny program opieki nad zabytkami Miasta Terespol na lata 2021-2024

9.2.1. Programy operacyjne Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego

Jednym z najważniejszych źródeł finansowania zadań związanych z ochroną i opieką zabytków są środki budżetu państwa będące w dyspozycji Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego, który corocznie ogłasza stosowne konkursy.

Programy operacyjne Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego:

• Programy Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego, Ochrona Zabytków

Strategicznym celem programu jest zachowanie materialnego dziedzictwa kulturowego, realizowane poprzez konserwację i rewitalizację zabytków nieruchomych i ruchomych oraz ich udostępnianie na cele publiczne.

W ramach Programu można ubiegać się o dofinansowanie następujących rodzajów zadań:

- 1) prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków planowanych do przeprowadzenia w roku udzielenia dofinansowania;
- 2) prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków planowanych do przeprowadzenia w roku udzielenia dofinansowania dla zabytków wpisanych na Listę Światowego Dziedzictwa UNESCO oraz uznanych za Pomnik Historii (dotyczy wpisów indywidualnych oraz obszarowych);
- 3) prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków przeprowadzonych w okresie trzech lat poprzedzających rok złożenia wniosku (po wykonaniu wszystkich prac lub robót określonych w pozwoleniu wydanym przez wojewódzkiego konserwatora zabytków);
- 4) prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków przeprowadzonych w okresie trzech lat poprzedzających rok złożenia wniosku (po wykonaniu wszystkich prac lub robót określonych w pozwoleniu wydanym przez wojewódzkiego konserwatora zabytków) dla zabytków wpisanych na Listę Światowego Dziedzictwa UNESCO oraz uznanych za Pomnik Historii (dotyczy wpisów indywidualnych oraz obszarowych).

Do programu nie kwalifikują się zadania, które są współfinansowane ze środków europejskich.

O dofinansowanie w ramach programu mogą ubiegać się podmioty prawa polskiego, osoby fizyczne, jednostki samorządu terytorialnego lub inne jednostki organizacyjne, będące właścicielem lub posiadaczem zabytku wpisanego do rejestru albo posiadające taki zabytek w trwałym zarządzie.

• Program „Infrastruktura kultury”

Celem programu jest poprawa warunków funkcjonowania instytucji i obiektów kultury. Przedmiotem dofinansowania mogą być modernizacje i remonty obiektów przeznaczonych na działalność kulturalną i edukacyjną, w zakresie kultury oraz przygotowanie dokumentacji technicznej do inwestycji.

• Dotacje Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego na badania archeologiczne

Celem programu jest ochrona dziedzictwa archeologicznego poprzez wspieranie kluczowych dla tego obszaru zadań, obejmujących niedestrukcyjne rozpoznanie i dokumentację zasobów dziedzictwa archeologicznego oraz opracowanie i publikację wyników przeprowadzonych badań archeologicznych.

W ramach programu można ubiegać się o dofinansowanie następujących rodzajów zadań służących ochronie dziedzictwa archeologicznego na terenie Rzeczypospolitej Polskiej, realizowanych zgodnie z obowiązującymi przepisami w zakresie ochrony i opieki nad zabytkami:

- 1) niedestrukcyjne rozpoznanie i dokumentacja zasobów dziedzictwa archeologicznego z wykorzystaniem metod tradycyjnych i nowoczesnych, m.in. badań powierzchniowych, prospekcji podwodnej, badań geofizycznych, prospekcji lotniczej, skaningu laserowego;
- 2) opracowanie, wraz z obowiązkową publikacją książkową, wyników przeprowadzonych badań archeologicznych, w tym analiza i konserwacja pozyskanych w ramach tych badań zabytków.

Gminny program opieki nad zabytkami Miasta Terespol na lata 2021-2024

9.3. Źródła zewnętrznego finansowania – pozostałe

Poza podstawowymi źródłami finansowania jakimi są środki publiczne pochodzące z budżetu państwa oraz budżetów samorządów, finansowanie ochrony zabytków może odbywać się również przy znaczącym udziale funduszy pochodzących z Unii Europejskiej oraz Mechanizmu Finansowego Europejskiego Obszaru Gospodarczego. W 2020 r. skończył się okres obowiązywania funduszy europejskich. Obecnie trwają prace nad konkretnymi programami w nowej perspektywie finansowej na lata 2021-2027 z funduszy Unii Europejskiej

• Program Operacyjny Infrastruktura i Środowisko 2021-2027 – Priorytet VIII „Ochrona dziedzictwa kulturowego i rozwój zasobów kultury”

W ramach tego priorytetu, możliwa jest ochrona i rozwój dziedzictwa kulturowego, zarówno materialnego, jak i niematerialnego. Realizowane inwestycje będą miały na celu efektywne wykorzystanie potencjału dziedzictwa kulturowego w osiąganiu korzyści społecznych i gospodarczych, zarówno w wymiarze krajowym, jak regionalnym i lokalnym. W ramach priorytetu możliwe są działania:

– Działanie 8.1 Ochrona dziedzictwa kulturowego i rozwój zasobów kultury

– Działanie 8.2 Ochrona zabytków.

Wsparcie będzie dotyczyło prac związanych z renowacją, konserwacją, rewaloryzacją i restauracją obiektów zabytkowych (i ich zespołów), jak również przebudowy i rozbudowy obiektów zabytkowych. Możliwy będzie również m.in. zakup urządzeń chroniących obiekt przed kradzieżą i zniszczeniem, a także zakup wyposażenia do prowadzenia działalności kulturalnej.

• Mechanizm Finansowy Europejskiego Obszaru Gospodarczego (EOG) i Norweski Mechanizm Finansowy 2014-2021

Mechanizm Finansowy EOG, obok funduszy strukturalnych, stanowi największe źródło zewnętrznego finansowania kultury w Polsce. Środki przeznaczone przez trzy kraje Europejskiego Obszaru Gospodarczego: Norwegię, Islandię i Liechtenstein, aktywnie wspierają działania między innymi z zakresu kultury. Środki nowej perspektywy – III edycja Mechanizmu Finansowego EOG (2014-2021) uruchomione zostały w 2016 r., a programy będą wdrażane do 2024 r. Program będzie opierać się na dwóch działaniach:

1. Zarządzanie dziedzictwem kulturowym – celem działania jest poprawa zarządzania dziedzictwem kulturowym poprzez stworzenie odpowiednich warunków do prowadzenia działalności kulturalnej zarówno w ramach ochrony dziedzictwa kulturowego, jak również w zakresie infrastruktury kulturalnej:

– Poddziałanie 1.1: Restauracja i rewitalizacja dziedzictwa kulturowego. W jego ramach możliwa jest ochrona, konserwacja, i/lub rozbudowa zabytków nieruchomych z ich otoczeniem na potrzeby działalności kulturalnej, a także ochrona zabytkowych ogrodów i parków.

– Poddziałanie 1.2: Innowacyjne wykorzystanie infrastruktury do prezentacji dziedzictwa kulturowego. W jego ramach możliwa jest budowa, rozbudowa i remont infrastruktury kulturalnej.

2. Współpraca kulturalna – celem działania jest rozwój współpracy kulturalnej pomiędzy twórcami i uczestnikami życia kulturalnego oraz wzmocnienie stosunków dwustronnych pomiędzy podmiotami polskimi instytucjami a instytucjami z Norwegii, Islandii i Liechtensteinu.

Dofinansowanie może sięgnąć 85% kosztów kwalifikowanych, w zależności od rodzaju beneficjenta. W związku z tym, że dokumenty programowe i kryteria przyznawania dotacji ulegają drobnym zmianom w każdym roku budżetowym, należy korzystać z aktualnie obowiązujących dokumentów.

Gminny program opieki nad zabytkami Miasta Terespol na lata 2021-2024

10. Bibliografia

1. Ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami.
2. Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r.
3. Ustawa z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym.
4. Ustawa z dnia 7 lipca 1994 r. – Prawo budowlane.
5. Ustawa z dnia 27 kwietnia 2001 r. – Prawo ochrony środowiska.
6. Ustawa z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody.
7. Ustawa z dnia 21 sierpnia 1997 r. o gospodarce nieruchomościami;
8. Ustawa z dnia 25 października 1991 r. o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej.
9. Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 26 maja 2011 r. w sprawie prowadzenia rejestru zabytków krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem.
10. Gminny program opieki nad zabytkami miasta Terespol na lata 2017-2020.
11. Materiały udostępnione przez Urząd Miasta w Terespolu.
12. Materiały konserwatorskie udostępnione przez Wojewódzki Urząd Ochrony Zabytków w Lublinie, Delegatura w Białej Podlaskiej.
13. Katalog Zabytków Sztuki w Polsce. Powiat Biała Podlaska, Tom VIII, Zeszyt 2, red. K. Kolendo – Korczakowa, A. Oleńska, M. Zgliński, Instytut Sztuki PAN, 2006.
14. Fortyfikacja tom IV. Fortyfikacja rosyjska na ziemiach polskich. Materiał z konferencji naukowej. TPF 1996 r..
15. Terespol, [w:] The Encyclopedia of Jewish Life Before and During the Holocaust, t. 3, red. Sh. Spector, G. Wigoder, New York 2001, s. 1303.
16. <http://www.sztetl.org.pl/pl/article/terespol/5,historia/>.
17. <http://twierdza.org/fortyfikacje-twierdzy-brzeskiej/prochownie/70-prochowania-terespol>.

11. Spis tabel

1. Tabela nr 1. Zabytki nieruchome wpisane do rejestru zabytków na terenie miasta Terespol.
2. Tabela nr 2. Analiza SWOT.
3. Tabela nr 3. Kierunki i zadania w ramach Priorytetu nr I.
4. Tabela nr 4. Kierunki i zadania w ramach Priorytetu nr II.
5. Zdjęcie nr 1. Cerkiew prawosławna pw. św. Jana Teologa.
6. Zdjęcie nr 2. Dzwonnica w zespole cerkwi prawosławnej pw. św. Jana Teologa.
7. Zdjęcia nr. 3, 4. Kościół parafialny pw. Świętej Trójcy, ul. Wojska Polskiego.
8. Zdjęcie nr 5. Pomnik upamiętniający zakończenie budowy Traktu Brzeskiego, ul. Wojska Polskiego.
9. Zdjęcie nr 6. Prochownia Terespol w zespole fortów Twierdzy Brzeskiej, ul. Topolowa 6g.
10. Zdjęcie nr 7. Kaplica cmentarna pw. Zmartwychwstania Pańskiego, ul. Wojska Polskiego.

Gminny program opieki nad zabytkami Miasta Terespol na lata 2021-2024

12. Załączniki

Załącznik nr 1. Spis obiektów ujętych w gminnej ewidencji zabytków miasta Terespol

LP.	ADRES	OBIEKT
1	ul. Czerwonego Krzyża, dz. nr 1170/3	cmentarz żydowski
2	ul. Czerwonego Krzyża, dz. nr 1197	cmentarz rzymskokatolicki
3	ul. Ogrodowa	cmentarz żydowski stary
4	ul. Elizy Orzeszkowej, dz. nr 2087/1, 2086, 2088/4, 2090/4, 2092/2	półstałe stanowisko rosyjskiej artylerii kalibru 245 mm - „Babinocha”
5	ul. Elizy Orzeszkowej, dz. nr 2077, 2080, 2082/2, 2085, 2408	półstałe stanowisko rosyjskiej artylerii kalibru 254 mm
6	ul. Topolowa 6g, dz. nr 1208/2	prochownia Terespol w zespole fortów Twierdzy Brzeskiej
7	ul. Topolowa	bocznicza kolejowa przy Prochowni w Terespolu (
8	ul. Wojska Polskiego 257, dz. nr 1702/1	cerkiew prawosławna pw. św. Jana Teologa w zespole
9	ul. Wojska Polskiego 257, dz. nr 1702/1	dzwonnica w zespole cerkwi prawosławnej pw. św. Jana Teologa
10	ul. Wojska Polskiego, dz. nr 1164	ogrodzenie pomnika upamiętniającego zakończenie budowy Traktu Brzeskiego
11	ul. Wojska Polskiego, dz. nr 1164	otoczenie pomnika upamiętniającego zakończenie budowy Traktu Brzeskiego
12	ul. Wojska Polskiego, dz. nr 1164	pomnik upamiętniający zakończenie budowy Traktu Brzeskiego
13	ul. Wojska Polskiego, dz. nr 1503/2	kościół parafialny pw. św. Trójcy
14	ul. Wojska Polskiego, dz. nr 1606	cmentarz prawosławny, dawny unicki
15	ul. Wojska Polskiego, dz. nr 1606	kaplica cmentarna pw. Zmartwychwstania Pańskiego

*obiekty zaznaczone na niebiesko wpisane są do rejestru zabytków

Załączniki nr 2. Stanowiska archeologiczne ujęte w gminnej ewidencji zabytków miasta Terespol

LP.	MIEJSCOWOŚĆ	NR AZP	NR STANOWISKA (w miejscowości/na obszarze)
1	Terespol	59-91	1/1
2	Terespol	59-91	7/3
3	Terespol	59-91	8/25
4	Terespol	59-91	24/4
5	Terespol	59-91	25/5
6	Terespol	59-91	26/6
7	Terespol	59-91	27/7
8	Terespol	59-91	28/8
9	Terespol	59-91	29/9
10	Terespol	59-91	30/10
11	Terespol	59-91	34/26
12	Terespol	59-91	36/27
13	Terespol	60-91	2/11
14	Terespol	60-91	3/17
15	Terespol	60-91	4/18
16	Terespol	60-91	5/19

Gminny program opieki nad zabytkami Miasta Terespol na lata 2021-2024

17	Terespol	60-91	6/20
18	Terespol	60-91	7/21
19	Terespol	60-91	8/22
20	Terespol	60-91	9/23
21	Terespol	60-91	10/24
22	Terespol	60-91	11/25
23	Terespol	60-91	12/26
24	Terespol	60-91	13/27
25	Terespol	60-91	14/65
26	Terespol	60-91	15/67
27	Terespol	60-91	16/68
28	Terespol	60-91	17/69
29	Terespol	60-91	18/70
30	Terespol	60-91	19/71
31	Terespol	60-91	20/72
32	Terespol	60-91	21/73
33	Terespol	60-91	22/74
34	Terespol	60-91	35/75
35	Terespol	60-91	37/76